

MAAR'TOLOSJAR

Cilt VII - VIII

1940 - 1942

Cüz 1

TÜRKİYAT MECMUASI

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ
TARAFINDAN ÇIKARILIR

Müdür :

Prof. Dr. R. Rahmeti Arat

AYRI BASIM

İSTANBUL, MAARİF MATBAASI

1942

MARTOLOSLAR HAKKINDA

Dr. Robert Anhegger, İstanbul

I. GİRİŞ

Osmanlı devletindeki „mu'âf ve müselleme re'âyâ“ teşkilâtı, şimdiye kadar lâyük olduğu ehemmiyeti üzerine çekememiştir. Garp eserlerinde bunun karşılığı olarak, *privilegierte* yahut da *befreite Re'âyâ* (imtiyazlı yahut azatlı re'âyâ) tâbirleri bulunmaktadır. Bu ıstılah kendiliğinden, bu teşkilâtın mevzuubahs ettiği insan guruplarını diğerlerinden ayırdığı, terfi ettiği, kısacası imtiyazlı bir hâle getirdiği tasavvurunu hâsıl etmektedir. Teşkilâtın diğer cephesi, yâni muayyen bir hizmet ve bir işe göre muvazzafiyetleri, gözlerinden kaçmamış ise de, onlar bu tâbirle yalnız heyet-i umumiyesi itibariyle müsbet bir vaziyeti kasdetmektedirler. Bunların vaziyeti, ayrı mntaka ve devirlere göre, pek muhtelif şekillerde taazzuv ettiği için, bir çok müellifler bu mesele karşısında kabli bir hükme tâbi ve hiç olmazsa bu vaziyet karşısında âciz kaldıklarını söylemek zaruretindeyiz. Meselâ Sakâzow eserinde,¹ bir taraftan bulgar milleti için imtiyazlı re'âyânın ehemmiyetini tebârüz ettirirken, diğer taraftan hıristiyanların yapmak mecburiyetinde oldukları angaryadan, konkret vaziyetlere göre, çok muhtelif şekiller alan aynı teşkilât mevzuubahs olduğunun farkında olmadan, bahsetmektedir. Bunun gibi daha bir çok misâller kolayca ilâve edilebilir.

Görebildiğim türk eserlerinde de, mu'âf ve müselleme zümrelerin, gerek Osmanlı devletinin idâresi, iktisadiyatı ve gerek re'âyâ milletler üzerindeki ehemmiyeti, açık şekilde bir mesele olarak, vazedilmemiştir.

Bu teşkilâtın esâsı, kısmî veya tam bir tekâlif mu'âfiyeti şeklinde, hususî tazminât ve çok defa, ayrıca iştigâl ettikleri işe bağılı olarak, aldıkları ücret de dahil olmak üzere, insanlardan bir kısmına muayyen vazifeler ve hizmetler tahmil etmektir. Hususî şartlar. İstanbul'daki merkezî hükûmet makamları tarafından, ekseriyâ mahallî makamların yahut hususî komiserlerin (mubaşir) ihbaratına istinâden, „mu'âfnâme“ denilen bir vesikada tesbit edilir.²

¹ Ivan Sakâzow, *Bulgarische Wirtschaftsgeschichte*, Berlin ve Leipzig, 1929.

² Bu hususta diğer bir fırsatta mufassal izahât vermek niyetindeyim.

Bu mu'âf ve müsellemler zümrelerinin ehemmiyetini anlamak için, menbâlara göz gezdirmek kâfidir. Bu teşkilât mahallî sekene, bilhassa zimmileri, geniş mikyasta iktisadî, fakat aynı zamanda askerî teşrik-i mesâiye — devlet hazinesine ehemmiyetli bir yük tahmil etmeden — mümkün kılmakta idi. Bu teşkilâtın, bilhassa Balkan'daki re'âyâ milletleri için de faydalı tesirleri az olmamıştır. Mûsâit vaziyetlerde bütün bir mintakanın iktisadî, harsî ve bunların neticesinde siyâsî kuvvet merkezini inkişâf ettiren, nisbî bir muhtariyet kazandığını görüyoruz.

Mu'âf ve müsellemler re'âyâ teşkilâtından bir nümüne olarak, burada yalnız evvelce, tek tük kayıtlar ve gayri kâfi mütalaalara istinâden, bilmekte olan martoloslar teşkilâtını mevzubahs edeceğim. Elinde bulunan vesikalardan istifâde etmeme müsaade eden muhterem Prof. Ömer Lütfi Barkan'a teşekkürlerimi arz etmeği bir borç bilirim.

II. MARTOLOS KELİMESİ VE MARTOLOSULARIN İLK ZİKRI

Martolos kelimesi türk menbâlarında şu imlâ şekillerinde bulunmaktadır: I. Aşık Paşa-zâde ve 895 (1490) senesine âit bir fermada (bk. ilâve, nr. I ve V): مارتولوز, مارتولوس, 2. daha sonra ekseriyetle: مارتولوس, daha nâdir olarak, مارتولوس مارتولوس yahut مارتولوس ve pek az مارتولوس ve مارتولوس. Evvelâ مارتولوز şeklindeki imlâ hâkim bulunduğu hâlde, bilâhare onun yerine مارتولوس şeklindeki imlâ geçmektedir. Telâffuzda martaloz ve martoloz yahut martoloz ve martolos tebedül ve imlâda elif, va v v.s. tezâhürleri, bu yabancı kelimenin telâffuzundaki tereddüdünü göstermektedir.

Lûgatlerde *martolos* kelimesi şöyle izâh edilmektedir:

Ahmed Vefik, *Lehçe-i 'Osmanî* (İstanbul, 1293), II, 1104: sabıkta Tuna gemicileri korsanı.

Şemseddin Sami, *Ḳāmūs-i türki* (İstanbul, 1314), s. 1256: 1. müsellemler adam, muhafız, kır serdari; 2. vaktiyle Tuna korsanı.

W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der türkischen Dialekte* (Petersburg, 1911), IV, 2031: 1. der Sünder, der Dieb, der Pirat auf der Donau, 2. die christliche Gendarmerie in türkischem Festungsdienste.

J. T. Zenker, *Dictionnaire Turc-Arabe-Français* (Leipzig, 1866—1876), II, 800: autrefois soldats chrétiens qui servaient dans les forteresses.

J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon* (İstanbul, 1921), s. 1654: a christian sailor from the Danube in the pay of the Turks for service in their forts.

I. Hloros, *Lexicon Tourko-Ellenikon* (İstanbul, 1900), II, 1507: amartolos yahut kleft ve yahut da silâhlı gönüllü; sabıkta Tuna üzerinde korsan.

Martolos kelimesi türkçeden Balkan dillerine de geçmiştir:

Sırp-hırvatça: *martoloz* ve *martolos*, *martolozbaşa*; buradan *martonoşa*, *mertoloşa*, *martaluzi* ve *mrtovlasi* (Kostajnica ve Novi arasındaki kuru saha sâkinleri): 1. hıristiyan olan ve mütat üzere hudutta bulunan türk askerleri, 2. haydut, esir tüccarı, kadın hırsız; bu mânada aynı zamanda slovencede.¹

Macarca: *martoloz*, *martoloc*, *martalocs*: çapulcu, korsan, haydut, esir tüccarı² (rumenceye de geçmiştir *martodzi*).

Çek ve lehçe (macarcadan): çekçe: *martaloz*, *martalous* (eski); lehçe: *matahuz*, *martauz* (eski): insan hırsız (bk. not 1).

Bu milletlerle osmanlılar arasında hiç bir dâimî ve doğrudan doğruya hudut münasebâtı mevcut bulunmadığından, *martolos* kelimesi esas mânasını kaybetmiş ve yalnız bir küfür olarak, bir müddet halk arasında kullanılmıştır.

Bunlara istinâden iki mâna sırası tesbit edebiliriz: I. silâhlı, gönüllü, kale askeri, kır jandarması, hıristiyan asker ve Tuna tâifesi; bilhassa kalelerde ve hudutlarda; 2. çapulcu, korsan, haydut ve insan tüccarı.

Martolos kelimesi, hiç şüphesiz, yunancadan gelmekte ve Radloff ve ondan da Bernegger gibi, bazı müellifler tarafından yunanca *amartolos* (günahkâr) kelimesine, Miklosich, G. Meyer³ ve Şemseddin Sami gibi, bazıları tarafından da gr. *armatolos*'a götürülmektedir. Kelimenin *amartolos*'tan gelişi, ilk bakışta türkçedeki *martolos* ile, ses uygunluğu bakımından, yaklaşmakta ve kelimenin ikinci mâna sırasına yakın durmaktadır.⁴ Böyle bir izah, yeni yunancada (buradan arnavutça)⁵

¹ E. Bernegger, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, 2. tab., I: A-L ve cüz 11: M, s. 21 (*Indogermanische Bibliothek*, II. Reihe, Wörterbücher), Heidelberg, 1908; F. Miklosich, *Ethymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen* (Wien, 1886), s. 184; ayn., mll., *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen* (Denkschriften der k. k. Akademie der Wiss., phil.-hist. Klasse), cild 34—35 (Wien, 1884—1888), II, 123 ve ilâve, cild 37 (1880), s. 81 ve cild 38 (1890), s. 170.

² Miklosich, *Ethym. Wörterbuch*, göst. yer.; Adalbert Kelemen, *Grosses Handwörterbuch der Ungarischen und Deutschen Sprache*, Ungarisch-Deutscher Teil (Budapest, 1929), s. 543.

³ Gustav Meyer, *Neugriechische Studien*; Bernegger (göst. yer.)'den nakalen.

⁴ Bu Hammer'de âşikâr olarak gr. *amartolos*'tan gelişinin sebebidir; bk. J. v. Hammer, *Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, (Wien, 1815), I, 319, not 1: „Vermutlich aus gr. *amartolos*, Sünder, sogenannt weil sie sich allerlei Excesse zu Schulden kommen liessen“.

⁵ Gustav Meyer Berneker (göst. yer.)'den nakalen

görülebileceği üzere, martolosların armatollar (bk. fas. V) olarak tesmiye edilmelerini nazar-ı itibâre almamaktadır. Bu tâbirin, aslı lâtince olan gr. *armatolos* 'tan gelmesi daha çok muhtemeldir. Sathas'a göre, romalılar *levis armatura* (kısaltılmış şekli *armatura*) demektedirler; bundan gr. *armatolos* inkişâf etmiştir.¹

G. Meyer bu kelimeyi, ödünç olarak alındıktan sonra, müfret müennes telâkki edilerek, kendisinden yunanca bir cemi teşkil edilen eski lât. *arma*'ya götürmektedir. Ona göre, *amartolos* bozulma yolu ile *armatolos* 'u meydana getirmiştir. Bu ise, yukarıda zikredilen her iki izahı te'lif etmeğe çalışan bir nokta-i nazardır. (bk s. 284, not. 3). Bu meselenin halli için icap eden anahtar bize ancak bizantinoloğlar verebilir. Orta yunancada *armatolos* kelimesinin hangi mânaya geldiğini ve hangi vaziyetlerde bizans devletinde armatolların mevcut bulunduğunu onlardan öğrenebiliriz. Buna rağmen, bizans zamanındaki muhtelif müelliflere istinâden, Makedonya, şimalî Yunanistan ve Yunanistan'da Venedik'in hâkim olduğu sahalarda armatollar denilen bir milisin mevcudiyetini söylemişlerdir. Fakat menbâlar hakkındaki işaretlerin mevcut bulunmayışından, birbirinden müstakil görünmeyen bu mâlûmat bir işe yaramamaktadır.²

Barbar'a göre osmanlı martolos kıt'aları, „türk tarihçilerinin yazdıkları gibi“ Murad II. tarafından 1421 senesinde tesis edilmiştir.³ Menbâ işâreti verilmeyen bu mâlûmat doğru ise, burada biz martolosların askeri teşkilât hâline konuldukları hükmünü çıkarırız. Zira Aşık Paşa-zâde ve Muhyieddin'den öğrendiğimize göre, martoloslar çok daha evvel mevcut idiler: İnegöl'e karşı yapılan harekât esnasında (684—1285), kendisini tehdit eden tehlikeden haberdâr eden Osman Gazi'nin, Eratun

¹ C. M. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Âge*, 9 cild (Paris, 1880—90), IV, LVI. not 4.

² Krş. Georg Finlay, *History of the Greek Revolution*, 2 cild (Edinburgh ve London, 1861—1877), I, 24; G. Fr. Hertzberg, *Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart*, 4 cild ve 1 fihrist cildi (Gotha, 1876—1879), III, 6 ve 102 v.d.; Carl Hopf, *Griechenland*, B. Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit (bk J. S. Esch ve J. G. Gruber, *Allgemeine Enzyklopaedie der Wissenschaften und Künste*, 1. Section, a-g, 86. kısım, Leipzig, 1868, s. 190); Karl Mendelssohn-Bartholdy, *Geschichte Griechenlands von der Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453 bis auf unsere Tage (Staatengeschichte der neuesten Zeit*, 15. cild), 2. kısım, Leipzig, 1870), I, s. 4; Eugen Oberhammer, *Die Türken und das Osmanische Reich* (Leipzig, 1917), s. 70; K. Paparrhegopoulos, *Isio ia tou Ellenikon Ethnous* (Athenai, 1903), V. 603 v.d.; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, 5 cild (Paris, 1820), III, 234, not 1.

³ Leo Barbar, *Zu wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien*, XIII, sayı 1 Wien ve Leipzig 1916) sayfa 24 v.d.

denilen, bir hıristiyan martolosundan bahsedilmektedir (bk. ilâve, nr. 1a, 2a). Burada *martolos* kelimesi haberci ve casus mânasında anlaşılmalıdır; 758 (1357) senesinde Koñur kalesinin fethini tasvir eden şu parçada da aynı şey vardır: بر کون سلیمان پاشه طویدی غازیلری متنبه آدی و رقیج یرار مرتولوز واردی بوکافری جستدلر. Ondan sonraki kayıtlar, her hangi bir netice çıkarılmayacak kadar umumîdir: o zamanın beylerbeyi boğulmuş Müzid Beğ'in çok becerikli bir kölesi Yanko denilen bir martolostan bahsetmektedir. Son kayıt vâzıhtır: Kossovo muharebesinin (852=1448) arifesinde Murad Han, casuslar vasıtası ile, yaklaşan ordu kumandanının kim olduğunun öğrenilmesini emretti. مارتولوز طوغان کندول واردی کردی و خبرلرن صورتی بلدی کروکلدی صورتلر مارتولوز طوغاندن ابدتی (bk. ilâve, nr. 1b, c, d ve 2b).

Bundan şu neticeler çıkmaktadır: I. burada dört defa geçen *martolos* kelimesi, üç yerde açıkça casus ve haberci mânalarını ifade etmektedir; 2. Eratun ve Yanko denilen kimselerin hıristiyan olmaları icap ettiği hâlde, Doğan'ın bir türk olması muhtemeldir; 3. ilk kayıt Anadolu'da mevcut bir martolosa âit olduğu hâlde, ondan sonraki menbâlar, martolosların mevkileri için, yalnız Rumeli'yi göstermektedirler.

III. MARTOLOS TEŞKİLÂTİNİN İNKİŞAFI

Daha sonraki kayıtlar Donado de Lezze'de bulunmaktadır. Onun bildirdiğine göre, martoloslar 5—6000 kişiden ibâret, tıpkı akıncılar gibi, fakat hıristiyanlardan mürekkep bir kıt'a hâlinde, Karaman'a ve Uzun Hasan'a karşı yapılan sefere iştirak etmişlerdir (bk. ilâve, nr. 3). O hâlde biz martolosları, XV. asrın ikinci yarısında meydana gelmiş askeri teşkilât olarak kabul edebiliriz.

1486 ve 1490 tarihli iki Bosna vesikasından, martolosların açıkça bilindiklerini öğrenmekteyiz (bk. ilâve, nr. 4. ve 5). Dalmaçya'daki Osmanlı-Venedik hududunda, venediklilerin güçlkle karşı koyabildikleri, kale ve hudut askeri vazifesini görmekte idiler. Martoloslardan bahseden ilk vesika,² 16 eylül 1503 senesine âit olup, Split şehrinin martoloslara karşı müdafaasından bahsetmektedir (bk. ilâve, nr. 6a). 23. II. 1506 tarihinde maortolos ve türklerin (*turchi*) her günkü hücumlarından bahsedilmekte ve bu meyanda Şibenik sâkinlerinin kendilerinde Venedik hudut muhafızları, strathioti'lerin bulunmayışından, kâfi derecede mukavemet gösteremedikleri hakkında şikâyet edilmektedir (bk. ilâve, nr. 6b). 8. IV.

¹ Krş. Aşıkpaşazâde (İstanbul, 1332), s. 5, not 2.

² Krş. ilâve, nr. 6a; daha evvelki kaynaklarda morlakların hücum ve baskınlarından sık sık bahsedilmektedir, bk. fas. VI.

1519 tarihli bir vesika, tekrar martoloslarla bir çarpışmadan bahsediyor (bk. ilâve, nr. 6 c) ve beş sene sonra kendilerine hücum eden martoloslara karşı muvaffakiyetle mukavemetlerinden dolayı strathiot'ların mükâfatlandırılması zikrediliyor (bk. ilâve, nr. 8a). 1524'te bir Pierro Vadelich, Venedik hizmetinde „cesur ve meşhur martolos Sbolavach“'ı bir mızrakla öldürmüş olsun (bk. ilâve, nr. 7a) veya Scardona sekencesinden 400 türk ve martolosun (turchi e martolosi) Kont Zuane Carlovich'in Scussa'daki sarayına hücum edip, içindekilerden 300 kadarını hapse sürüklemiş olanlar (bk. ilâve, nr. 7b), her iki tarafta da islavlar hizmet etmekte idiler.¹ Martoloslarla olan mücâdele hakkında, aynı seneye âit, bir mâlûmat daha verilmektedir (bk. ilâve, nr. 8b). Diğer bir kayıtda 1526 temmûzuna âit olup Spilit'in muhafazasından bahsediyor (bk. ilâve, nr. 8c); 1529 senesine âit olan bir kaynaktaki Trogir muhafızlarının martoloslara karşı muvaffakiyetli müdafaalarından bahsedilmektedir (bk. ilâve, nr. 8a). Zara'lı Vespasian, kiral Ferdinand'a yazdığı 23 X. 1533 tarihli bir mektubunda, Klis kumandanı Pietro Chruich'in, Nicola Bedeevich isminde, bir martolos reisini esir etmiş olduğu bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 9). 1545'te Dalmaçya kumandanı (Proweditore generale) Domenego Diedo, tehlikeli martolos Marco Levichiechich'e karşı kazandığı muvaffakiyet için alkışlanmaktadır (bk. ilâve, nr. 8e), aynı şekilde 1547'de Theodore Clada adında biri, martoloslar ve uskoklarla mücadeledeki hizmetlerinden dolayı, tekrim edilmektedir (bk. ilâve, nr. 8f).

Teşrin II. ve kânun I. 1537'de martoloslar, Mehmed Bey, Yahya oğlu ve Klis kalesi fâtihi Murad Bey'in kumandası altında, Katzianer ve adamlarına karşı döğüşüler.²

1571'de Bosna, Dalmaçya ve Arnavutluk'ta sâhil kalelerinde mürettebat olarak buldukları gibi (bk. ilâve, nr. 18), aynı zamanda macar hudut kalelerinde de martoloslar vardı. Böylece 1541 eylülünde Budin (بدین Buda, Ofen)'in fi'len osmanlı idaresi altına alınmasından sonra, yuvarlak hesap 3500 diğer asker arasında, 1000 martolos, kale neferi olarak, tâyin edilmişti.³ 1591/1592'de martolosların mevcudiyeti⁴ isbât

¹ Bu hususta krş. 21. 11. 1507 tarihli bir kayıt (Sathas, *agn. esr.*, VII s. 87. v. d. nr. CLXIII), diğer şeyler arasında diyor ki: „caput Strathiotarum Crcvatorum Sclavorum“. İşâret edelim ki, burada italyan imlâsı ile verilen -ich'li isimler sırp-hırvatçada -ic ile niyavetlenen isimlerin aynıdır.

² J.v. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 1. tab (Pest, 1827 v.d.) III, 89 v. d.

³ Hammer, *agn. esr.*, s. 233.

⁴ Hammer, *agn. esr.*, s. 337

⁵ Walter Björkman, *Ofen zur Türkenzeit (Abhandlungen dem Gebiet der Auslandskunde, sıra B. cild 2 (Hamburg, 1925), 66.*

edilen Peşte (پسته) 'ye (bk. ilâve, nr. 27) ihtimâl 1543 senelerinde yeni fethedilmiş olan Estergon (استرغون, Esztergom, Gran) 'a 2000 kişilik bir kuvvet, ayrıca 500 muhafız, 500 azap, gönüllü ve o mikdarda yeniçeri konuldu.¹ Bundan başka 1579'da Fülele civarında Divény (دوين) 'de (bk. ilâve, nr. 22) ve Istolni Belgrad (استولنی بلفراد, Székesfehérvár, Stuhlweissenburg) tesbit edilmektedir (bk. ilâve, nr. 21). Temeşvar vilâyetine, osmanlıların fethinden sonra, kara martolos (قره مارتلوس), doğane (طغناجی), küffâr (كفار) ve husar (حوسار) denilen, sayıları 975 (1567—1568) 'te 1000 kişiyi aşan, sükûn ve intizâmı temin ve vergi tahsili işini himâye etmekle mükellef, kimseler tâyin edildi (bk. ilâve, nr. 15).

XVI. asır avrupalı seyyahlarının eserlerinde mükerreren martoloslardan bahsedilmektedir (bk. ilâve, nr. 23, 24, 26). Dernschwam (1551—1553), bir kaç yerde, martolosları zikretmektedir; diğerler meyanında Czekczy (Szécsi) kalesi ve köyünün martoloslar tarafından iskân ve muhâfaza edildiğini bildirmektedir (bk. ilâve, nr. 14). Bir kaç sene sonra, 1556'da Ali Paşa'nın ordusunda 20.000 suvari ve 10.000 yeniçeri yanında aynı mikdarda martolos sefere iştirak etti.² İki sene sonra bunlar Hegyesd'e hücum ederek, kaleyi zaptettiler.³ Çarpışmalar ve hücumları — avusturyalılar tarafından haydukların faâliyeti de (bk. fas. VI) zikredilmelidir — Habsburg ile Osmanlı devletleri arasındaki dâimâ tahavvül eden sulh vaziyetini mütemadiyen işkâl eden dâimî bir tehlike vaziyeti arzedecek kadar teraküm ettiğinden, Süleyman ile imparator Maximilian arasında 17. II 1568'de akdedilen müsâlâhada martolos, hayduk ve buna benzer zümrelerin faâliyetini şiddetle kontrol etmek ciheti kararlaştırıldı.⁴ Aynı zamanda hemen bu tarihlerde, 975 (1567—1568) tarihli bir fermanda, Temeşvar (طمشوار) vilâyetini tahrir eden Muharrem adlı birine, martolosların ve buna benzer zümrelerin bu vilâyetin fethinden beri inkişâfının sebebi olduğu ve Temeşvar vilâyetinde ve Smederevo (Semendere) livâsında martolosları kaldırmannın maksada muvafık olamayacağı bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 15).

1556 — 1570 senelerinde martolosların sayısında bir az tenâkus görüyor; zira Segedin (سكدين, Szeged) ve Solnok (صولنق, Szolnok) sancaklarının tahriri hakkındaki bir kayıtda, hazinede, bir kaç namzedin ücre-

¹ Hammer, *agn. esr.*, s. 257 ;

² Hammer, *agn. esr.*, s. 358.

³ Hammer, *agn. esr.*, s. 233.

⁴ Hammer, *agn. esr.*, s. 515.

tinden ve bir kaç lâğvedilmiş martolosluk mevkiinden, 36.000 akçe bakiye kaldığı bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 16). Buna rağmen macar hududunda sükûnetin avdet etmediği mâlûmdur; her iki taraftan da karışıklı tecâvüzler ve hudut hâdiseleri hakkında sık sık şikâyet edilmekte idi. Bu vesile ile Murad III., belki Avusturya ile olan sulh muahedesinin yenilenmesi ile de alâkadar olarak, Bosna, Budin ve Temeşvar beylerbeylerine martolosların zaptedilmelerini üç fermanla bildiriyor (bk. ilâve, nr. 24). Bu senelerden, kendilerinden bilhassa bahsedeceğimiz macar martoloslarının tâyin ve ücret vaziyetlerini ihtiva eden bir çok vesika mâlûmdur (krş. fas. IV). 1592'de martolosların aynı zamanda Vác (واج) 'da da buldukları (bk. ilâve, nr. 28) ve üç sene sonra Eflak'a karşı yapılan sefere iştirâk ettikleri de zikredilmektedir.¹

Bu senelerde martoloslara bir kaç defa İstanbul'da da tesadüf etmekteyiz; ezcümle, Ferhad Paşa'nın Auersperg zaferi üzerine, 1575'te İstanbul'da yapılan zafer alayının başında, uzun kırmızı külâhları ile martoloslar bulunmakta idiler.² Heinrich von Lichtenstein (1584) Cesr-i Mustafa Paşa (bugünkü Svilengrad) 'dan bir günlük mesafede rastladığı Harmanlı (Harmanlı) 'daki martoloslardan bahsetmektedir (bk. ilâve, nr. 24). Mehmed III.'in tahta çıktığı senede (1595) kendilerine vaadedilen sipahiliği isteyen 1000 sipahi oğlanı ile hudutlardaki diğer arkadaşları gibi, mütad cülûs bahşişini elde edemeyen 750 macar martolosu ayaklandı.³

Dalmaçya — Bosna — Macar havâlisinde olduğu gibi, martoloslar aynı zamanda Tuna havâlisinde de muhafız kıt'aları olarak ve kendilerine 1529'da, Viyana muhasarasında, tesâdüf ettiğimiz gemi mürettebâtı olarak hizmet görmekte idiler.⁴ Muharebe zamanlarında gemi hizmetlerinde muvazzafiyetin Kanunî Süleyman zamanından geldiği görülmektedir. Bu, hiç olmazsa, Serim livâsındaki „kara martolos“ denilen ve ilk önce yalnız bir nevi jandarma olarak kullanılanlara hâs idi. Onlar vergi tahsiline iştirâk eylemekte (mâl-i mirî cem'inde edâ-i hizmet idüb) ve diğerleri meyanında Fruşka Gora ve Kaza-i Nemçe'deki haydutları ele getirmeğe memur idiler (bk. ilâve, nr. 11). Bu zamana âit ve Hammer tarafından tercüme edilmiş diğer bir kanuna göre, Cerna Reka havâlisinde kısmen

¹ N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 3. cilt (1640'a kadar), (Gotha, 1910), s. 419.

² J. de Hammer, *His'orie de l'Empire Ottoman* (Paris, 1837), VII. 30; almanca, orijinal neşirde IV. s. 23, yalnız hudut muhafızlarından bahsedilmektedir.

³ Hammer, frans. trc. VII, 297'de Selânikî'ye dayanmaktadır. Tabıda gördüğümüne nazaran yalnız, macar hudut muhafızlarından bahis vardır. Hammer'in istifade ettiği yazmalarda, aşikâr olarak, martoloslardan bahsedilmektedir.

⁴ Hammer, *göst. yer.* III, 85; krş. Björkman, *göst. yer.* 66

vergi tahsildarlarını, faaliyetleri esnasında, korumak ve kısmen de muntazaman ilk baharda vukubulan keferenin Tuna üzerindeki yağma seferlerini defetmek için, 31 martolos (bk. ilâve, nr. 12), aynı maksatla Bana havâlisine 26 yeniçeri oğlanı, martolos olarak, tâyin edilmişti (bk. ilâve, nr. 13). Yalnız böyle seyrek tezâhürlerde mevzuubahs olmayan bu hâdiseleri şu vesikalar da teyit etmektedir: ezcümle 980 (1572/1573) senesinde 63 zimmî Derbend'in bir köyünden, kendi teklifleri üzerine, Alaca Hisar (Kruşovac) havâlisindeki bir mâdeni haydutlara karşı korumak için, martolos tâyin edilmişlerdi (bk. ilâve, nr. 19a). Aynı seneye âit diğer bir vesikada zikredildiğine göre, bu vazifeyi Koçajne (قوچاينه) ve „Lavsce“ (لاو-جه) martolosları da yapmakla mükellef idiler. Bu vesika, yazın primkürler yerine martolosların Baç mâdeninin muhafazasına gitmelerini tesbit ediyor (bk. ilâve, nr. 19b). Burada mevzuubahs olan martoloslar, 23. safer 982 (4. VI. 1574) tarihli bir fermana göre, ismi geçen mâdeni korumak üzere, 6 aylık bir hizmet için, Baç mâdenine çağırılan martoloslar olabilir (bk. ilâve, nr. 20). Bunlar 975 (1557/1568) senesinde Livâ-i Semendere (Smederevo) 'de küffâr ve husarlarla birlikte, 750 kişiye bâliğ oluyorlardı (bk. ilâve, nr. 15). XVII. asıra âit ve martoloslardan, hudut askeri olarak, bahseden pek az vesika mâlûmdur. Sayılarının ehemmiyetli bir surette gerilediği yahut menbâlar tarafından bu kadar az zikredilmiş olmalarının yalnız bir tesadüf eseri mi olduğu meselesi, henüz tâyin edilemiyor.

Görebildiğim Venedik menbâlarında, morlaklarla olan — belki de bu isim altında martoloslar kasediliyorlar — hücum ve çarpışmalardan çok bahsedilmektedir (krş. fas. VI). Martolosların venediklilere karşı olan mücadele faaliyetlerini tekrar ancak XVIII. asrın başlangıçlarında bulabiliyoruz. 1715'te adamları ile birlikte Nauplion (ناپولي) havâlisinde 4000 kefereyi imhâ eden ve İstanbul'a 3 „dil“ getiren martolosbaşı Topal Osman Ağa, 1100 kuruş bir mükâfata mazhar oluyor (bk. ilâve, nr. 35). 1043 (1622) senesine âit bir vesikadan anlaşıldığına göre, Macar havâlisinde bu teşkilât, 1660'ta Buda (Ofen) 'da 300 martolos (bk. ilâve, nr. 32) — 1541 senesinde 3500 martolosa mukabil (bk. ilâve, nr. 31) — ehemmiyeti daha az bir sayıda bulunmasına rağmen, devam etmekte idi. Buna rağmen, ehemmiyetleri o kadar da istihfaf edilmemelidir. Evliyâ Çelebi onları, Macaristan'ın şu yerlerinde zikretmektedir: Peşte; Kaposvar (قوسوار), Kaposvar); Estergon — bu mevkiin martoloslarından yukarıda bahsedilmiştir — Fülele (فلك), Evliyâ Çelebi'ye göre, burada kale mürettebâtı olarak bulunanlar, kısmen „asâķir-i islâm“, kısmen Hatvan (خطوان) „martolos kefereleri“ olmak üzere, burayı fetheden kimselerde ibaretti; Eğri

(اكرى, Eger) 'nin bir kapısına bu sebepten „martolos kapusu“ denilir ve martoloslar burada kendilerine mahsus bir mahallede oturlardı; Varad (واراد, Nagy Varad); Csanad (چناد); Lippa (ليپوه) 'nın şimal tarafında Yanova (يانوه) kalesinde; bizzat Lippa 'da; şehrin kapısı „martolos kapusu“ tesmiye edilen Radna (رادنا); Tamaşvar (طمشوار, Temesvar); Kanija (قنيجه, Kanizsa); bundan mâda bugünkü Bulgar-Romen hududunda Tuna sahilindeki Orşova (ارش اووا) 'da; ayrıca kalesi harabe yüz tutmuş ve muhafazası „bulgar ve martolos keferine neferlerine“ tevdi edilmiş olan Strumica (استورويجه) ve Ohri (اوخري) —her iki mevki de şimâli Makedonya dadır—; Selânik (Thessaloniki); Alasonya (الاصونيه, Elason, yalnız martoloslar hizmet ifâ etmekte idi); 200 martolosun her gece şehri muhafaza ettikleri Larissa (ليكيسهر) ve hattâ Hanya (حانيه, Chanea) (bk. ilâve, nr. 53, e, h, f, k, i, m, l, d, b, c, a, g, n, t, s, o, p, r, ve s).

Mevcudiyetlerini 1721 senesine âit bir ferman dan da öğrendiğimiz Türkiye 'nin yunan havâlisindeki martolosların bu münâsebetle zikredilişi şâyân-ı dikkattir. Armatol ismi altında tanınan bu yunan martolosları, üzerinde ayrıca durulmağa değer bir meseledir (bk. fas. V).

Bulgaristan 'daki martolosların mevcudiyetini, daha sonra 1661 senesine ait bir sicil göstermektedir; buna göre, Sofya martolosları mühimmat ve zahîre nakliyâtını muhafaza etmekte idiler. Bu defa, 4 hıristiyan martolostan mâdâ hepsi müslüman idiler.¹ 1683 Viyana seferi esnasında martoloslara haydutların tâkibi vazifesi tahmil edilmişti. Grzegorzewski tarafından neşredilmiş 2 ferman da görüldüğü gibi, bunlar jandarma olarak hizmet görmekte idiler. Bu, bir taraftan Belgrad 'dan İhtiman 'a kadar olan yol üzerindeki kazalarda (bk. ilâve, nr. 34 a), diğer taraftan ise, Yagodina (ياغودينه), Perakin (پراكين), Alaca Hisar (آلاجه حصار, Kruşovac), Risve (رسوه), İsfirlik (اسفرلك), Breznik (برزنيك), Niş (نيش), Ürgüb (ارگوب), Sırışnik (سرشنك) ve Pirot (شهرکوي) kazaları için mevzu bahs olmakta idi (bk. ilâve, nr. 34 b). 1721 'de, pandurlar meyânında, martoloslar şu kazalarda bulunmakta idi (fermandaki sıra ve isim şekilleri kısmen Barbar 'a göre): İhtiman, Avrethisar, Petriç, Yenice Vardar (Vardar), Nevrekop, Voden (Vodena), Pirot, Karaferia (Verria), Sofya, Berkovica, Razlog, Tatar Pazarlık (Tatar Pazardzik), Gümülcina (Komotini), Balata, Drama, Çuklovo, Breznik, Serez (Serrai), Dupnica, Filibe (Plovdiv), Melnik, Zychnen (Nea Zichna?), Praveşka (Pravion), Kavala, Sırışnik, Köstendil, Augustin, Ahı Çelebi ve Samo-

¹ Grzegorzewski, *göst. yer.*, s. 51 ve Barbar, *göst. yer.*, s. 26.

kov.¹ O hâlde topyekûn hepsi Makedonya 'da ve Bulgaristan 'da martolosların, hudut askeri olarak bulunamayacakları, memleketin içindeki 30 kazada bulunmakta idiler. Martolosların mevkieleri hakkındaki bu zikirler çok mühim olmakla beraber, maalesef tarafımdan yalnız Grzegorzewski ve Barbar 'daki iktibaslarla mâlûm olan ve 1721 'de, martolos ve pandur teşkilâtlarını mütemâdi tecavüzlerinden dolayı, lağvettiğini ve vazifelerinin Derbencilere havâle edildiğini bildiren, Ahmed III. 'in bir fermanında bulunmaktadır.² Bu yasağın hakikatte ne dereceye kadar tatbik edildiği mâlûm değildir. Biz her hâlde yunan martoloslarının, yâni armatolların, mevcudiyetlerini devam ettirdiklerini tesbit edebiliyoruz (bk. fas. V); aynı şekilde pandurların da, meselâ Pazvanoğlu, Tepedelenli Ali Paşa ve sırp isyancılarına karşı mücadele ettiklerini biliyoruz.³

IV. MARTOLOS TEŞKİLÂTI

Martolos kıt'aları ilk önce yerli sekeneden, Bosna ve Dalmaçya havâlisinde sırp - hırvatlardan, Macaristan hudut havâlisinde macarlardan, aynı zamanda, isimlerinden de anlaşılacağı üzere, kısmen diğer milletlerden de seçilmekte idi.⁴ Menbâların da gösterdiği vecihle, burada hizmet edenlerin ekseriyetini hıristiyanlar teşkil etmekte idi. Bununla beraber müslüman martoloslar da vardı; zikri geçen 1661 senesine âit Sofya martoloslarından bahseden vesika bunu göstermektedir.⁵ Aynı şekilde Bana havâlisine martolos olarak tâyin edilen 26 yeniçeri oğlanı da müslüman idi (bk. ilâve, nr. 12).

Martoloslar kısmen kendilerine mahsus mahallerde oturlardı; bu meyanda msl. Eger (اكرى) 'de (bk. ilâve, nr. 53). Ayrıca Veles ve Prilep arasında yarı yolda bulunan Martoloci köyünün isminden de anlaşıldığı üzere, bütün bir köyde de sâkin olmakta idiler. Yunan havâlisindeki armatol cemaatlerini de hatırlatmalıyım (krş. fas. V). Krş. bir de

¹ Grzegorzewski, *göst. yer.*; martolosların oturdukları yerleri anlamak için, 1683 tarihli ikinci vesikayı 1721 tarihli vesika ile karşılaştırılıyor. Fakat bu hatâdan sâlim değildir; zira 1683 tarihli vesikada martoloslar hâricinde ayrıca *hisar neferatı* ve *yerlü* 'lerin de ismi geçtiği hâlde, diğer vesikada martoloslar ve pandurlardan bahsedilmektedir. Bu sebepten biz zikredilen kazaların hangilerinde martolosların buldukları hakkında karar veremiyoruz.

² Grzegorzewski, *göst. yer.*, s. 51 v. d. ve Barbar, *göst. yer.*, s. 26 v. d.

³ krş. Grzegorzewski, *göst. yer.*, s. 49 v. d. ve Barbar, *göst. yer.*, s. 24.

⁴ Fr. Salamon, *göst. yer.*, 227 not 4 'te, Vajatovics, Markó, Radovan, Bogdan, Magonia, Radul, Szilágyi, Rézsa ve Kocsán gibi isimleri zikrediyor. Bunlardan ilk isim sırp-hırvatça, müteâkip 5 'i rumence ve son isimler macarca olmalıdır; krş. Björkman, *göst. yer.*, 66.

⁵ Grzegorzewski, *göst. yer.*, 51; Barbar, *göst. yer.*, s. 25.

Dernschwam 'ın Macaristan 'dan (1553—1555) bahseden kayıtlı: Czekczy (Szécsi) denilen bir köy ve onun kalesi. Köyde macarlar vardır; kalede türkler ve martoloslar ve köyde de hep martoloslar bulunmaktadır. Macar köylülerinin hepsinin sultan tarafından martolos tahsisâtı vardır; onlar halkı yerlerinden kaldırırlar (satmak için); bu onların geçim vasıtasıdır (bk. ilâve, nr. 14). Köylülerin martolos tahsisâtına mâlik oldukları hakkındaki işâret şâyân-ı dikkattir. Görülüyor ki, martoloslardan bir kısmı, martolosluk faâliyetlerinden evvel ellerinde bulunan yahut martolos olduktan sonra kendilerine verilmiş bir kısım toprağa sahiptiler. İlk şekle Derbend köyünden 63 zimmînin, muhtelif vergiler ve resimler yerine, hâne başına 60 akçe bedel ödemeleri şartı ile, kendi arzuları üzerine martolos tâyin olunduklarına dâir bir vesikadan hükmetmekteyiz (bk. ilâve, nr. 19 a). Hâne başına 50 akçe veren Koçajne ve „Lavsce“ martoloslarının vaziyetleri de buna müşâbih olmalıdır (bk. ilâve, nr. 19 a). Diğer vaziyette şartların neler olduğu mâlûm değildir. Bunlar, Grzegorzewski ve Barbar 'ın menbâ göstermeden söylediklerine göre ve benzerlerine kıyâsen, şöyle olmalıdır: martoloslar işlemek üzere aldıkları araziye satmak, rehine vermek, bağışlamak ve tevârüs edebilmek üzere mutasarrıf kim olursa olsun, hukuk ve vazifelerine dâima tesâhüp ettikleri, yâni martolos olarak hizmet ettikleri, mîrî arâzi almakta idiler.¹ Burada, teferruâtına girilemeyecek olan baştine denilen arâzi mevzuubahs olabilir. Bu baştineler çok defa böyle mu'af ve müsellem guruplarla alâkadar bulunmakta idi; msl. voynuklar ve aynı zamanda martoloslar. Aynı şekilde Kanun-i livâ-i Serim'de, mevzuubahs livânın 50 martolosunun „hizmetleri mukabilinde ellerinde olan baştineleri ile mu'af ve müsellem olmuşlardır“ kaydını görmekteyiz (bk. ilâve, nr. 11). Mevzuubahs mülk sahiplerinin hizmete yarar kimseler olduklarını, vazifelerinin icrâsında kusur görüldüğünde, bu arâzinin, diğer birine verilmek üzere, ellerinden alındığını istihraç edebiliriz. Bu şartlar altında martolosluğun bir nevi verâset şekline girmesi, buna benzer teşkilâtlara bakılırsa, hayreti mucip değildir. Martolosların, kardeş ve oğulları ile birlikte, re'aya olarak değil, bilâkis mu'af olarak kaydedildiklerini bize vesikalar göstermektedir (bk. ilâve, nr. 17 b).

Martolosların toprağa sıkı bağlanmış olmaları, onları palanka veya hizmet gördükleri yerî mütecâvize karşı müdafaada bulunmağa yahut da bâzı askerî harekâta iştirâk etmeğe müsâit, fakat mevkilerinden onları uzun zaman ayıracak muvazzafiyetlere gayr-ı müsâit, bir nevi yarı çiftçi hâline getirmekte idi. Böyle vaziyetlerde, yürük, müsellem v.s.'de gördüğümüz gibi, martoloslardan bir kısmı hizmet görürken, diğer kısmı

¹ Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51 v.d. ve Barbar, *ayn. esr.*, s. 26

evde kalırdı. Buna biz, bir az evvel zikredilen, martolosların yaz aylarında, primkürlerin yerine Baç mâdeninin emniyet hizmetlerini üzerlerine aldıklarını bildiren ve 980 (1572 — 1573) senesine âit vesika (bk. ilâve, 19 b) ile 23 safer 982 (14. VI. 1574) tarihli ve aynen şunları söyleyen bir fermanda — „imdi eğer zikrolunan yürük tâifesi ve martoloslar ve primkürlerdir üslûb-i kadim üzere zâd-ü zevadeleri ile mâden-i mezbûre geldiklerinde altışar ay hizmet eylemek emir edüp buyurdum ki“ (bk. ilâve, nr. 20) — tesâdüf etmekteyiz. Çok defa zikredilen Grzegorzewski ve Barbar 'ın maalesef zikretmedikleri buna benzer vesikalardan istifâde etmiş olmaları lâzım gelir; zira onlar martolosların, rûz-i hızırdan rûz-i kasıma kadar veya tersine, altı ay hizmet ettiklerini ve buna mukabil şu haklara sâhip olduklarını yazmaktadırlar: bütün imparatorlukta gidiş-geliş ve iskân serbestliği, mîrî arâzi tasarrufu ve vergi muâfiyeti¹; gidiş-geliş serbestliği şâyân-ı dikkat görünüyor. Hizmet gören martoloslara hareket serbestliği bahşetmek, bütün teşkilâtın mânasına muhâlifdir. Bu şart, faâl hizmet hâline terhis edilmiş martoloslar için, re'aya gibi, toprak sahiplerinin pençesinde kalmaktan kurtulmuş olmak mânasına gelebilir. Burada umumiyetle bir çok meselelerin ancak menbâlarda mevcut zengin mâlzeme ile halledilebileceğini söyleyebiliriz. Bunlara, iki menbâda gördüğüm, martolos akçesi denilen, rûsûm da dâhildir. Bu menbâlardan biri, Rila manastırının bir şikâyeti üzerine verilmiş, Rumeli beylerbeyine ve Dupniça (Dupnica) kazası kadısına gönderilmiş, Selim II 'in bir fermandır. Arzu hâlde, manastır sâkinlerinin Vakıf Mustafa Paşa 'ya âit oldukları ve bu yüzden ağır vergilerden mu'af buldukları yâni „şam hâne akçesi“ ve „martolos akçesi“ gibi, rûsûmu vermeğe mecbur olmadıkları tebârüz ettirilmiştir (bk. ilâve, nr. 17). İkinci vesika ise, 3. cemaziyevvel 1094 (30. IV. 1683) tarihli. Bu fermân-ı hümayun Sofya kadısına, berât-ı hümayun ile tâyin olunan Filipofça (فيلپوفچا) Sofya kazası) köyünde oturan hassa çakır yuvacısının, doğancılının bütün tekâlif ve rusumlardan (*avârîz-i divâniye* ve *tekâlif-i örfiye*) mu'af ve müsellem olmalarına rağmen, gayr-ı kanunî olarak, martolos akçesi ödemeğe mecbur edildiği hakkında şikâyette bulunan hâssa çakırbaşısının arzı yüzünden gönderilmiştir.² Maalesef bu rûsûmun yalnız ismini ve martolos akçesinin iki bulgar kazasında XVI. ve XVII.

¹ Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51. v. d. Barbar, *ayn. esr.*, s. 26.

² Bk. ilâve, nr. 34 b; bu fermana istinâden Grzegorzewski (*ayn. esr.*, s. 51 v. d.) ve Barbar (*ayn. esr.*, s. 26) şu neticeye vâsil olmuşturlar: martoloslar buldukları eyâletin „autonomen Repräsentanz“'ından martoloslardan kesilen vergiler nisbetinde re'ayadan tahsil olunan vergilerden bir maaş (martolos akçesi) alırlardı. Hakikatta ise, bu vergiden bir şey bilmemekteyiz ve tıpkı aynı verginin muhtelif namlar altında gösterilmesi gibi bir çok vergilerin bir yerden öteki yere değişmesini de düşünmeliyiz.

asırların ikinci yarılarında fi'len tahsil edilmiş olduğunu bilmekteyiz. Martoloslar, *avârîz-i divâniye* ve *tekâlîf-i örfiye*'den, geniş ölçüde, mu'af idiler (meselâ Bana ve Cerna Reka havâlisi martolosları) Bana'da dönüm başına 4 akçe veriyorlar (bk. ilâve, nr. 12) ve sırp havâlisinde 2 akçe poljaçına (پولچا) veriyorlardı.¹ Buda, Esztergom, Hatvan ve Novigrad havâlilerinde martoloslardan, *resm-i arûsiye* olarak, seyyibelerden 15, bâkirelerden 30 akçe (mevzuubahs sayılar islâmlar için 30 ve 60 akçe idi) tahsil olundu (bk. ilâve, nr. 10 ve Björkman, *göst. yer.*, 52). 975 (1667/1668) senesine âit bir vesikada, martolosların ve onlarla birlikte doğancılar, küffâr (قفار), husar (حصار)'ların Tamaşvar vilâyetinde ve Smederevo (Semendere) livâsında, kendilerine evvelce mevâlî-i sâbika tarafından, hizmetlerine bir mukabele olmak üzere, verilmiş, kısmen fermân-ı hümayun, kısmen temessüklere istinaden, cizye ve hukuktan ve sair rûsûmat ve hidemattan ve tekâlîf-i örfiyeden ve avârîz-i divâniyeden mu'af olduklarını bildirilmektedir (bk. ilâve, nr. 15). Şu aşâğıdaki kayıtda dikkate değer: 980 (1572/1573)'de martoloslar (Smederevo'dan; krş. fas. III) cizye, â'şar ve âdet-i agnam yerine, hâne başına 150 akçelik bir meblâğ ödemekte idiler (bk. ilâve, nr. 17 b); Derbend köyü martoloslarından Baç mâdeni emini, hâne başına haraç, ispenç, âdet-i agnam, oş-r-i gallat ve rûsûm-u sâire ve tekâlîf-i örfiyenin mukabelesinde 60 akçe topladı; buna benzer şartlar altında Koçajne ve „Lavsce“ martolosları 50 akçe ödediler (bk. ilâve, nr. 17 a). Mehmed III. zamanına âit, Kanun-ı eyâlet-i Uyvar'da şöyle deniliyor: „Varoşunda tavattun eden martolos... tasarruflarında olan tarlalarında hâsil eyledikleri terekesinden onda bir oşrin alına“ (bk. ilâve, nr. 25 a). Martoloslar arasındaki ortodoksların, 1122 (1710) tarihli bir fermâna göre, patriklere hiç bir rûsûm vermedikleri görülüyor; zira bu fermânda re'ayanın başka bahâneler meyanında, aynı zamanda martolos olmak bahânesi ile de, patriklere verilmesi lâzım gelen vergiden istinkâf ettiklerine işaret edilmektedir.²

Martolosların askerî teşkilâtlarına gelince, kîtaatin başında, aynı zamanda martolos başı denen, ser-i martolos bulunmakta idi; onun salâhiyeti, Grzegorzewski'ye göre, yalnız teftiş ve adâlet işleri gibi, dâhilî meselelere inhisâr etmekte idi;³ fakat aynı zamanda Râşid'in kayıtlarının da gösterdiği gibi, askerî harekâta da iştirâk etmekte idiler (bk. ilâve, nr. 35). Bundan maada Jireçek'e göre, kılıç ve mızrakla, kısmen

¹ Ciro Truhelka, *Historečka podloga agranog pitanja u Bosni*, Glasnik zemeljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, s. 109—213, Sarajevo 1915, s. 168, not 2.

² Hammer, *GOR.*, IX, 613 v.d., nr. 3184.

³ Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51. ve Barbar, *ayn. esr.*, s. 26.

zırh ve tüfenkle teslih edilmiş martoloslar askerî makamlar¹ yahut da, 1683'e âit iki fermanın da ihtiva ettiği gibi, hususî komiserlerin idaresinde idiler.² Yüzlükler ve odalara inkisam etmiş olan cüz-i tamlar, martolos ağaları ve yüz başları tarafından idâre edilirdiler (bk. ilâve, nr. 21, 22, 27). 980 (1572/1574)'de bir martolos reisinden bahsedilir (bk. ilâve, nr. 10 a). Martoloslar, hiç olmazsa, macar hududunda, 1-2 senelik hizmet müddetlerinin hitamında, geriye dönebilen gönüllülerden teşkil edilmekte idiler; fakat bunlar, çok defa müddetlerinin hitamını beklemeden yerlerini terk ediyorlardı.³

Onlara, mevkileri, dereceleri, yevmiyeleri⁴ v. s. kaydedilmiş bulunan bir berât veriliyordu; ellerinde bu berât olmadan, ücretleri tediye edilmezdi. Bunu Istolni Belgrad'da hizmet gören Yakub Bogdan'a, berâtında babasının ismi Ya'küb yerine, yanlışlıkla Yaqib yazılmış olmasından dolayı, ücretinin verilmediğine dâir olan 5. mayıs 1579 tarihli bir vesika göstermektedir (bk. ilâve, nr. 21). Böyle bir berât, Macaristan'da beylerbeyi tarafından o mevkiin ağasının, namzedin işe yarar diye tavsiyesi şartı ile, verilmekte idi. Bu hususda Divény'deki 1579 senesinde martolosluk mevkiine yeniden tâyin hakkındaki bir vesika mâlûmat vermektedir; burada, bu kalenin martolosu Thomas Vuk'un düşman eline esir düştüğü ve onun halefi Michal Dragik'in, tâyin berâtı zamanında gelmediği için, yerinden istifâ ettiği işaret edilmektedir; bu sebepten o zamanın Füleleki mîrlivâsı Mehmed, kendi ağası tarafından hizmete yarar olarak tavsiye edilen müstedi Sefre İbrahim'e martolosluk mevkiinin verilmesi teklif edilmektedir (bk. ilâve, nr. 22). G. Jakob'un Viyana millî kütüphanesindeki türk vesikaları arasında gördüğü üzere, 20 macar martolosundan 16 kişi 4 akçe, 3 kişi 5 akçe ve yalnız bir kişinin 8 akçe yevmiye aldığı bildirilmektedir.⁵ Maaş tezkerelelerinin şâyân-ı dikkat bir nümûnesi 1000 (1591) senesine âit bir vesikadır (bk. ilâve, nr. 27).

Hudud ve dahildeki martoloslar arasındaki fark, esasında olmayıp, ancak onların muhtelif vaziyetlerine irca edilir. Buna göre biz, martoloslar arasında şu kısımları tefrik edebiliriz: a) muayyen bir yevmiye ve ehemmiyetli vergi muâfiyetlerine mukâbil, kısa veya uzun bir zaman için hizmet gören ücretli askerler; b) tevârüs tariki ile sâhip oldukları,

¹ Constantin Jireçek, *Geschichte der Bulgaren* (Prag, 1876), s. 452.

² Bk. ilâve, nr. 34 ve Grzegorzewski, *ayn. esr.*, s. 51; Barbar *ayn. esr.*, s. 26.

³ Georg Jakob, *Aus Ungarns Türkenzeit*, (Frankfurt am Main 1917), s. 13 ve Björkman, *göst. yer.*, 66.

⁴ Donado de Lezze'ye göre, Uzun Hasan'a karşı yapılan sefere iştirâk eden martoloslara maaş verilmedi, bk. ilâve, nr. 3

⁵ Jakob, *ayn. esr.*, s. 14.

satın aldıkları veya kendilerine verilen toprakları müsâit şartlar altında işleyen ve altı aylık bir hizmete tâbi olan martoloslar. Bu vaziyetler bilhassa dahilde inkişaf etmiş görünüyor. Fakat biz aynı zamanda, memleket ahâlisinin muayyen bir kısmının dâhili ve hârici muaccizlere karşı kendi civarındaki havâlinin sükûn ve nizâmını temin ettiklerini yahut emekli ve mücerrep martoloslara arazi verildiğini tasavvur edebiliyoruz; fakat bunun teyidi için daha fazla vesikanın bulunmasına intizar edilmelidir.

V. ARMATOLLAR

Eski Avrupa Türkiye'sinin yunan havâlisindeki armatolların tarihi hakkındaki şu tasvir, menbâlardan ziyâde, mütalâaları çok veya az tahâlüflerle, istifâde ettiğim eserlerde aşikâr olarak gösterilmeyen müşterek bir menbaa gittikleri görünmekte olan, muhtelif müelliflere istinat etmektedir.¹

Armatollar türklerin zamanından evvel mevcut an'anelere dayanan (bk. fas. II.) osmanlılar tarafından tekrar ihyâ edilen ve en parlak zamanlarında Vardar (Axion), Haliakmon havâlisinden Korint ve Arta körfezlerine kadar olan sahada yayılan bir yunan milisi olarak telâkki edilmişlerdir. En meşhurları şimâli Etolya'da silâh taşıma hukuku Mehmed II'e kadar çıkarılan Agrafa havâlisi idi. Armatollar Draç (Durrës, Durazzo)'tan Selânik'e giden caddenin Kastoria'daki mühim geçidini muhafaza ediyorlardı. Aynı şekilde Larissa'dan Manastır (Bitolj)'a giden büyük askerî yol da onların muhafazası altında idi. Larissa'daki martoloslardan Evliya Çelebi de bahsetmektedir (bk. ilâve, nr. 51, r). Agrafa armatolları Epir ve Tesalya arasındaki Pindos geçitlerinin muhafazası ile mükellef idiler. Derveno-choria (*derveno* = Derbend, *choria* = yunanca „köyler“) denilen oldukça büyük beş köyde oturan Megara hıristiyan arnavutları, 2.000 kişi olarak hesaplanan adamları ile, Kithairon ve Cherâneia üzerinden Korint körfezine giden geçidi emniyet altında tutmakta idiler. En parlak zamanlarını XVI. ve XVII. asırlarda görmüş olan armatol kıt'alarının (Paparrhegopoulos'a göre, bunlar ancak XVI asrın sonlarında tesis edilmiş olmalıdırlar), kendi ha-

¹ Bk. fas. II, s. 283 v.d ; krş. ayrıca G. G. Gervinus, *Geschichte des 19. Jahrhunderts seit den Wiener Verträgen*, cd. 5: VII, *Aufstand und Wiedergeburt von Griechenland* (Leipzig, 1861), s. 73 ve 77; Georg Ludwig von Maurer, *Das Griechische Volk in öffentlichen, kirchlichen und privatrechtlichen Beziehungen vor und nach dem Freiheitskampf and bis zum 31. Juli 1834*, cd. I (Heidelberg, 1835) s. 7 v.d. ve 45; Mendelssohn, *göst. yer.*, I, 4 ve 54; Hertzberg, *göst. yer.*, I, s. 43; III, 5, 102 v. dd., 212; bk. bir de Registerband: Armatol tâbiri; Paparrhegopoulos, *göst. yer.*, s. 600 v.dd.

vâlilerinde sükûn ve intizâmı temine itina eden, geçitleri yunan yol kesicilerinden, yâni kleflerden, temizleyen bir nevi hıristiyan jandarması olduğu söylenebilir. Bu klefler, bâzı müelliflere nazaran, dağlara kaçan istiklâl mücahitleri, bâzılarına göre, alelâde haydut çetelerinden başka bir şey olmayan yunanlılar demektir. Her hâlde bunlar yunan milletinin nazarında milli kahramanlar ve osmanlı hâkimiyeti için de çok defa ehemmiyetli rakiplerdi. Armatolların teşkilâtı, bu arada âsilerin „vahşi kleflerin“ „ehli kleflere“, yâni armatollara, tahavvülüne hizmet ediyordu; bu hâl çok defa zâten armatollar ve klefler arasında mevcut sallantılı bir vaziyeti, oldukça mutahavvil bir hâle sokuyordu. İşte 1672 senesinden Nikolos Tsouvaras hakkındaki bir yunan halk şarkısı da bunu teyit etmektedir; bu şarkının bir yerinde şöyle deniliyor: „Chante, coucou, chante aussi, pauvre rossignol; chantez sur le bord de la mer où voguent les navires. Informez-vous de Nicolos, de Nicolos Tsouvaras, qui était armatole à Louro et clephte à Karpénisi“. 1725 senesinden, Kape-tanos Délas'a âit bir şarkıda: „Une blanche missive couverte de lettres noires nous est venue de Constantinople, de la part du Sultan: Cleph-tes, vous tous qui êtes sur les hautes montagnes, faites votre soumission à Khalil Aga, et devenez armatoles dans les villages grecs“.

Oldukça muahhar bir zamana âit bir şarkıda da, buna benzer bir vaziyet mevzuubahs oluyor; Ali Paşa (Tepedelenli), Klefler reisi Photos'u yakalıyarak, Yanya'ya getiriyor; şarkı devam ediyor: „Ali Pacha l'interoge, doucement il lui parle: Photos, pourquoi as-tu fais des folies et n'as tu point fais ta soumission, afin de demeurer toujours mon serviteur, comme c'était mon désir. Je t'eusse créé armatole et premier capitaine. Photos lui répond et sans crainte il lui dit: Je ne veux pas être armatole, je ne veux pas être capitaine, pour me soumettre aux Liapides, pour m'incliner devant les tyrans“.¹

Rumeli'nin dağlık mntakaları evvelce 14, sonra 10—12'ye kadar ve daha sonra içlerinden dördü Olimp'de bulunan, 17 armatolluğa inkisam etmiş olmalıdır. Paparrhegopoulos'a göre, XVII. asrın nihayetlerine doğru Epir'de 8 armatolluk bulunuyordu; yunan isyânın arifesinde garbî ve şarkî Yunanistan'da, üçü Makedonya'da (Vardar „Axios“'un beri tarafında), onu şarkî Yunanistan'da ve Tesalya'da ve dördü Epir'de, Etolya'da ve Akarnaniya'da bulunan 17 armatolluk mevcuttu. Şimdiye kadar bu hususta itimâda şâyân bir liste çıkmış değildir. Yunanlılar ve aynı zamanda kısmen hıristiyan arnavutlardan müteşekkil, birinci derecede eyâlet makâmâtına tâbi olan bu milisin başında, billâhare Der-

¹ Emile Legrand, *Receuil de chansons populaires Grecques* (Paris, 1874), s. 81 v.dd., 83 v.dd., 121 v.dd.

bentçi Paşa bulunmakta idi. Aynı zamanda kapetan o i, bâzan da prolat o i, tesmiye edilen¹— paşaya ve voyvodaya karşı oldukça büyük ölçüde muhtar bir kudretle temeyyüz eden — armatol reisleri mahallî kadıdan grekçede de mourasele denilen memuriyet vesikasını alırlardı. Bunların yanında bir de protopallikaron bulunmakta idi. Neferlere ise, pallikaria derlerdi. Bir kapetanos'un vaziyeti çok müşküldü. O, menfaatleri çok defa birbirine uymayan, Osmanlı hükümeti ve kendi yurddaşları ile iyi geçinmeli idi. Zamanla bâzı âileler, martolos reisliği makamını tevarüsle almağa başladılar, msl. âilesi 4 Olimp armatolluğundan birinin reisliğini tevarüsle alan, Elason'lu bir Nikastras'tan bahsedilir.² Yunan milletinin en kuvvetli unsurlarından, yerli dağ sekenesinden, avcılardan, ve katır sürücülerinden seçilen armatollar, yunancada koltsi (kolcu) denilen zabıtlar tarafından kumanda edilen, muhtelif ocaklara taksim edilmişlerdir. Öyle görünüyor ki, bu kolcular, rütbece „kapetanos“ un vekili mevkiinde olan „protopalikaron“ un altındadırlar. Armatolların muayyen bir gelirleri vardı. İaşeleri ile, mensup oldukları havâli muvazafa. Cemaatlerinin reislerini kendileri seçerler, kendilerinden toplanılan muhtelif vergiler ve tekâliften temamiyle veyahut kısmen muâf idiler.

Bir an için tasvirimizi kesiyoruz: burada anlattıklarımızın pek çok cihetleri, yukarıda martolos organizasyonu hakkında söylediklerimize uymaktadır.

Armatollar, devletin dahilinde martoloslarda olduğu gibi, âit oldukları sahalarda nizam ve sükûneti temin etmekle mükellef bir nevi jandarma teşkil etmekte idiler. Her iki teşkilât da devletten, vâsıtalı veya vâsıtasız, maaş almakta ve muvazzafiyetlerinin tazminâtı olarak, ehemmiyetli muafiyetlerden istifâde etmekte idiler. Yunan armatollarının istisnâsız hıristiyanlardan intihap edilmelerine mukabil, nüfus vaziyetinin icabı olarak, avrupa Türkiye'sinin diğer havalisinde müslüman martoloslar da küçük bir ekalliyet teşkil etmekte idiler. Nihayet Evliya Çelebi, Makedonya ve şimalî Yunanistan'daki martoloslardan da bahsetmektedir: Selânik, Elason ve Larissa'da.³ Esas yunanca isimleri ile tevsim edilmiş bu havâlinin martoloslarından başka bir şey olmadıkları hakkında kâfi derecede deliller getirebiliriz. Fakat bu iki teşkilât, gözden kaçırılmaması lâzım gelen mühim farklar göstermektedirler: armatollar, tâbir caizse, yunan havâlisinde martolosların, pandur ve derbendçilerin vazifelerini üzerlerine alan, biricik yarı askerî re'aya organizasyonu olduğu zikrolunuyor. Martolosların, diğer yarı askerî teşki-

¹ Hertzberg, *göst. yer.*, II, 102 v.dd.

² Diğer kayıt ve isimler için bk. Paparrhegopoulos, *göst. yer.*, s. 603.

³ Bk. fas. III, s. 286 v.dd. ve ilâve, nr. 33, o, p, ve r.

lâtların onların karşısında kaybolacak kadar tahakküm ettikleri, yahut yunanlıların kendileri ile aynı vazifeyi yapan ve hemen hemen aynı şartlar altında bulunan müesseseleri doğrudan doğruya armatollar olarak tesmiye ettikleri¹ meselesi, ancak bu müesseselerin kuvvet vaziyetlerini tesbit eden menbalar kâfi derecede bulunduğu zaman meydana çıkabilecektir. Burada şunu hatırlatalım ki, bu çok muhtelif muaf ve müsellemler zümrelerin memuriyet isimlerinin halk arasında tamamiyle yayılmış ve tanınmış olup olmadığını bilmiyoruz. Armatolların yahut yunan martoloslarının hususî vaziyetlerini gösteren şey, bilhassa serbest ve silâhlı adamlar olarak, dağlık mıntikalarda osmanlı hâkimiyetinden nisbeten mustakil bir hayat süren insanlar olmaları itibarıyla, yunan milleti için yüksek sosyal-politik ehemmiyeti idi; onlar böylelikle paşanın hesaba katması icâp ettiği ve idarî talimâta göre doğrudan doğruya söndürülmeyen bir kudret arz ediyorlardı. Bâbîâli'nin 1736/38 türk-rus muharebesini ve Belgrat müsahasasını müteâkip, yunanlılar arasındaki silâhlı unsurlara derin bir itimadsızlıkla bakmağa başladığı zaman, onlara karşı harekete geçmek hususunda gösterilen ihtiyat bunu izâh eder. Çoğu halkın yunan olan Gümölcine (Komotini), Kavala, Pravişte (Pravion), Servia ve Karaferya (Verria) havâliilerine dahi teşmil edilen, martolosların ortadan kaldırıldığı hakkındaki, Sultan Ahmed III.'in 1721 senesi yasağı,² öyle görünüyor ki, yunan martolosları, yâni armatollarına, tamamiyle yahut kısmen tesir etmemiştir. Bu, dâima daha enerjik bir şekilde devam ettirilen hıristiyan milisinin kudret ve ehemmiyetini zayıflatmak tecrübelerinin ilk işareti, istifâde ettiğim müelliflere göre, 1740 senesinde Bâbîâli tarafından her hangi bir arnavudu, paşa olarak, vatanında veya Yunanistan'da, devamlı kullanmamak âdetine muhalif olarak, bir derbentçi paşalığını, Yanya paşalığı ile birleştirerek, arnavut ergireli Süleyman Paşa'ya vermesinde görüldü. Bu zat armatolları sistematik bir surette sıkıştırmağa başladı; bu arada armatol cemiyetlerine, emniyet hizmetleri için tahmil ettiği fevkalâde büyük istekler o dereceye vardı ki, bu onların muvazzafiyetlerini kısmen bedelle ödemelerini intac etti. Bu para ile müslüman arnavutlar ücretli, asker olarak, alındı ve armatolların şefleri yavaş yavaş mevkilerinden atıldılar. Derbentçi olarak, imkân derecesin-

¹ Msl Evliya Çelebi'nin Larissa'daki martolosları pandur olarak zikredişi şâyân-ı dikkattir; bk. ilâve, nr. 33 p; Mendelssohn (*göst. yer.*, I, 54) 'a göre, kaptanlar, kendilerine armatol veya pandur demektirler; krş. bir de N. Barozzi e G. Berchet, *Le Relazioni degli Stati Europei lette al Senato degli Ambasciatori Veneziani nel secolo Decimosesto, Turchia*, Volume unico, s. 171 (Simon Contarini 1612): „In Grecia saran forse 30 mile Christiani descritti per guastotori, concerti lor capii quali vanno a questo fine esenti dalle fazioni reali e per sonali“.

² Grzegorzewski, *göst. yer.*, 51 v.d. ve Barbar, *göst. yer.*, s. 27; bak. s. 306 v.d.

de, muntazam askerî kıt'alar kullanıldı. Armatolların askerî himâyesine tevdi edilen bâzı yerler XVIII. asrın sonlarında ellerinden alındı, Larissa ve Manastır (Bitolj) arasındaki yolun en mühim kilit noktası olan Servia şehrinde olduğu gibi. Bu politika, Süleyman'ın muakibi ve 15 sene derbentçilik eden Kurt Paşa tarafından, kuvvetle devam ettirildi. 1787 senesinde derbentçi paşa olan meşhur Tepedelenli Ali Paşa'nın idâresinde en yüksek noktasına vasil oldu. Bu tekâmülün teferruâtı burada gösterilmeyecektir. Yalnız, müslüman ve hıristiyanlar arasında Yunanistan'da bu yüzden çıkan gerginliklerin fevkalâde kuvvetlendiğini söylemekle iktifâ etmeliyiz. Armatolların zayıflaması, kleftlerin sür'atle kalkınmalarını intac etti; zira mevkilerinden çıkarılan armatol şefleri mütemadiyen onlara iltihak ettiler. Böylelikle armatollar ve kleftler arasında çok akıcı bir vaziyet hâdis oldu. Paşanın müslüman arnavutlardan müteşekkil kıt'alarla hıristiyan armatollar arasında bitmez tükenmez çarpışmalar başladı. Yunan istiklâl mücadelesinde armatollar ehemmiyetli bir kuvvet olarak bu harekete ön ayak oldular ve kaptanları, yaptıkları hâlâ halkın ağzında söylenip duran, mühim ordu kumandanları haline geldiler.¹

VI. MARTOLOS KELİMESİNDEN HAYDUT MÂNASININ ÇIKIŞI.

Martolos kelimesinin ilk garp menbâlarında bile bulunan, vurguncu, korsan, haydut ve esirci manaları ile nasıl olup ta bağlandığını izâh etmek kalıyor (krş. fas. II). Dernschwam bundan bir kaç defa bahsetmektedir, msl. s. 266 v. d.: „Laschko (Laskó) 'dan itibaren türkler, rastladıklarını öldüren veya kaçıran haydutlar ve diğer martoloslar veya harâmilerin her tarafta dolaştıkları korkusuna düştüler“ ve s. 6'da Yagodina havâlisinde „martoloslardan içtinap etmek lâzım geldiğini“ bildirmek için, davul çalındığını haber veriyor (bk. ilâve, nr. 14). Mâlûm olduğu üzere, Peçevî'nin, eserini yazmak için, istifâde ettiği Istuanfi² nazarında bu hudut çeteleri: hayduklar, uskoklar, morlaklar ve martoloslar, muhtelif isimler altında bir ve aynı eşkiyâ makulesi idiler.³ Birbiri üzerine karşılıklı tesirler yapmış buna benzer haberleri, Botero, Lichtenstein, Lubenau, Soranzo ve diğerlerinde bulmaktayız (bk. ilâve, nr. 24, 26, 29, ve 30).

Bu mütalâaları anlamak için, huduttaki hususî vaziyetleri tasvir etmek lâzımdır: Dalmaçya'daki martoloslar ve Venedik hudut kıt'aları arasındaki

¹ Armatollar yunan isyanından sonra da mevcut olmakta devam ettiler; krş. msl. Ami Boué, *Die Europäische Türkei* (Wien, 1889), II., 116 v. d.

² F.v. Kraelitz, *Der osmanische Historiker İbrâhîm Peçewî (İslam, 1928, VIII, 252-260, s. 267).*

³ Hammer'den naklen, *ayn. esr.*, III, 358.

mücâdelelerden daha başlangıçta bahsetmiştik. Fakat martoloslardan bahseden Venedik vesikalarından daha evvel biz, kendilerinden martoloslardan daha sık bahsedilen, morlakların hücumlarına âit haberler bulmaktayız.¹ Morlak ismi altında — Istuanfi ve Soranzo gibi müelliflerden zikrettiğimiz nakillerdeki karışıklık bu hissi kuvvetlendiriyor — türkler tarafında harbeden hıristiyanlardan, aynı zamanda ekseriyetle yerli sekene arasından alınmakta olan martolosların anlaşılması lâzım geldiği görülüyor.² Bu hudut havâlisinde, sulh zamanlarında bile, sükûnet avdet etmezdi. Bilhassa hudut askerleri arasındaki düellolar ve kan kardeşlikleri, bu vaziyet için çok karakteristiktir. Bu çarpışmalara muâsır Venedik menbâlarında *cimento* ve sırp-hırvatçada *megdan*, aynı zamanda *mejdan*, *megdan* (krş. türkçe *meydan* „yer ve döğüş yeri“) ve *mejdan dijeliti*: düello etmek (krş. *meydan okumak*) denilmektedir.

Jov. N. Tomic'in neşrettiği Venedik raporlarındaki³ şu vesikalar, Osmanlı-Venedik hududundaki vaziyeti tasvir etmektedir: Venedik hükûmeti ve onun Dalmaçya'daki mümessili ciddi ihtilâtlar doğuracağı endişesile beyhûde yere, düelloyu menetmeğe çalışıyorlardı. Bütün gayretlerinde, türkler tarafındaki hudut muhafızlarında olduğu kadar, düelloyu bu yüzden sulhun bozulmuş olmayacağı bir namus meselesi telakki eden, kendi tâbilerinin mümanaati ile de karşılaşmakta idiler. Bunun için bir misâl doj'un 27 eylül 1541 tarihli, Solin'de düello yapılmasını yasak eden ve Split şehri havâlisinde bu çeşit çarpışmaların cezaî tâkibâtı mucip olacak şekilde menedildiğini ilân eden tebliğidir,⁴ Capitano Lodovico Baffo'nun Venedik dojlarına

¹ Krş. Sathas, *ayn. esr.*, VII, 40, nr. LXXXVII, 30 nisan 1485 tarihinden: „Captum fuit hoc consilium a'lias in 1476 quod per securitatem hominum et animalium territorium nostrorum Sibinici et Tragurii ob incursionem Murlacorum mitterentur Stratiote 200...“.

² Garp, bilhassa italyan menbâlarında morlak (bk. ilâve, nr. 26), morlacher (bk. ilâve, nr. 29), murlacchi (bk. ilâve nr. 30), murlaci (bk. not 3) olarak yazılan morlak kelimesi, sırp-hırvatçada *more* (deniz) + 'ak lâhikası, o hâlde *morjyak* 'tan gelmektedir; krş. *bošnjak*, yâni bosnalı, *imenjak* (adaş). Bu isim tahtında, sırp-hırvatçada Vlası, mf. Vlah, denilen dalmaçyanın hıristiyan köylüleri aslında anlaşılmalıdır; bk. Vuk Stefanoviç Karaçic, *Lexicon Serbico-Germanico-Latinum* (Beograd, 1935) s. 70 *Vlah* kelimesi altında. Birbirini tutmayan venedik ve diğer bir kaç menbaa istinaden, bunun altında bilâhare birinci derecede, türk dalmaçyasında sâkin hıristiyan halkı, dar mânada olarak, katoliklerin aksine, ortodokslar anlaşılmalıdır; krş. Silvio Dragomir, *Vlahii și Morlacii* (Klausenburg, 1924), Weigand, *Balkanarchiv* III. (Leipzig, 1927), s. 306 v. d. tenkidinden naklen.

³ Jov. N. Tomic, *Podaci o megdanu Srba u XVI i XVI veku* (Srpska Kraljevska Akademija Spomenik, LXXV, Beograd, 1933, Drugi Razred, 57. s. 23-38, ve Sırbistan'daki Megdan hakkında bibliyografya).

⁴ Tomic, *göst. yer.*, s. 27 nr. I.

gönderdiği 13. nisan 1603 tarihli bir vesika bu hususta teferruâta girmektedir: bir kaç gün evvel Şibenik sâkinlerinden Michiel Sircovich adında birinin bir morlak tarafından düelloya dâvet edildiğini ve bunun da dâvete icâbet etmek arzusunda olduğunu haber aldım; bunu men etmek istedim, fakat müşarünileyhi bulamadım. Her şeye rağmen düelloyu men eden tebliği her kesin önünde ilân ettirdim. Bu gün âyin esnasında evvelâ bir sonra diğer bir silâh sesi işittik; türklerin yaklaşmakta olduklarının alâmeti; derhal alarm çaldırdım ve türklerle müzâkerâta başladık. Onlara, sulh içinde böyle bir hareketin düşmanca bir hareket olarak talâkki edileceğini ve bundan dolayı da igmaz-ı ayn edilemeyeceğini söyledik. Türkler bu düellonun askerlerin ve asil kavallerilerin işi olduğunu ve insanların değerini göstereceği için, benim bunu iyi talakki edebilmem lâzım geldiği cevabını verdiler. İleri geri uzun konuşmalardan sonra, her şeyi yoluna koyduk; mevzuu bahsolanlar barıştırıldı ve bir birleri ile kardeşlik yemini ettiler. Her kesin bu vesile ile memnun olduğu bir sırada, diğer bir morlak meydana çıktı ve bir kaç gün evvel kendisine ağır bir şekilde hakaret etmiş olan Aliletto namile mâruf birisini aradı; Aliletto, isminin çağırıldığını duyar duymaz, meydana çıktı ve her ikisi, morlakin ölümü ile neticelenen bir mücadeleye giriştiler.—Baffo'nun bu mektubuna morlaklar ve Michiel Sircovich arasındaki çarpışmayı menetmeği istihdâf eden tebliğ ilâve edilmişti.¹ 14. Teşrin I. 1603 tarihli diğer bir raporda, âdet olduğu üzere, diğer kadınlarla birlikte, türk havâlisinde odun toplayan Slossela şehrinde bir kadının türkler ve morlaklar tarafından kaçırıldığı bildirilmektedir. Kaçırılan kadının kardeşi Zorzo Biloevich, 5 yahut 6 arkadaşı ile birlikte, haydutları, kendilerine yetişmeğe muvaffak olamadan, tâkip etti. İntikâm almak için, „Capitano Hassan Tercicapa“'ya küfretti; bunun üzerine türk onu, eğer ayın 13'ünde çağırıldığı yere gelmezse, bir orospu olduğunu söyleyerek, düelloya dâvet etti.—L. Baffo bu işten çok geç haber almıştı; zira Slossela şehrinin hâkimi, vazifesi olmasına rağmen, haber vermemişti. Buna rağmen, şehrin hâkimine ve Biloevich'e bir tebliğ gönderip, bu „megdan“ın önüne geçmek istedi. Bu tedbir tesirsiz kaldı; zira türk şehrin kapılarında görünmüş ve yün eğiren bir kadın taklidi yaparak, Biloevich ile alay etmişti; bunun üzerine dâvet edilen bir kayığa bindi ve türk mücadeleye çağırdı. Düelloda Biloevich bir kaç ağır yara aldı; fakat Hasan „Tercicapa“ ölmüştü; ona refâkat eden türkler cesedi aldılar ve sükûnetle uzaklaştılar.—Buna rağmen, mektubu yazan L. Baffo, hâdisenin nahoş neticeler vereceğinden korkmakta ve Slossela şehri sekencesine küfürler

¹ Tomic, *göst. yer.*, s. 27 v. d., nr. 2.

etmektedir: „İtalyancada fena köy (skr. *zlo* = fena + *selo* = köy)¹ mânasına gelen bu köyün ismine sekencesi tamamıyla lâyıktırlar“.² Perasto şehri kumandanı Vincenzo Buiovich'i 28 temmûzda, düello için, تنها bir yer olan Jossiza'ya³ dâvet eden Novi kaptanı Osman Ağa meselesi daha geniş bir muhiti alâkadar etti; dâvet edilen müteâkip pazar günü 25 arkadaşınının başında görünmeli idi; Osman Ağa da aynı şeyi yapacaktı. Aynı günde Novi kaptanının üç silâh arkadaşı Perasto'dan üç kişiyi ve 1 ağustosta hattâ Provveditore Benedetto Valier, Osman Ağa tarafından düelloya dâvet edildi. Burada tafsilâtına girişilemeyecek olan müteâkip vakâyi ve ihtilâtlardan sonra, Venedik hükûmeti, maslâhat icâbı olarak, Vincenzo Buiovich'i tecziye lüzumunu hissetti. Fakat bu arada Osman Ağa ile Vincenzo Buiovich tekrar barıştılar ve Osman Ağa 17 ağustos 1682 tarihinde, Valier nezdinde, Perasto şehri kumandanı lehine olarak, şu sözlerle tavassutta bulundu: „V. S. Ill., size oğlum Mehmed Ağa'yı ve onunla beraber bizim kâtip Nikola'yı sizinle görüşmek ve tarafımdan evlâd olarak kabul edilen Vincenzo Buiovich'e benimle düello ettiği için, ona karşı hareket etmemenizi rica hususunda gönderiyorum“.⁴

XVI. asırda macar hudut havâlisi de bu çeşit mücadelelerin bir sahnesi olduğu halde,⁵ XVII. asırda manzara büsbütün değişmişti. Her iki ordugâhın kahramanları da artık birbirlerini düelloya dâvet etmiyorlardı; hudut havâlisi beyleri arasında bu çeşit ahbaplıklara artık rastlamamaktayız; muhâsımlar kârlı soygunculuklar, daha tehlikesiz pusular aramaktadırlar. İki hükümdârın „himâyesi“ altında Macaristan — XVII. asrın devâmınca Avusturya imparatorluk iktidârı kuvvetlenmeğe başladıktan itibaren, — her iki muhâsım tarafın da tahriplerine mâruz kaldı. Osmanlı hudut kalelerinin şimâlî ve garbî hatlarında türk vergi tahsildarları soygunculuk ediyorlardı; aynı şeyi imparatorluk memurları Macaristan ovasında yapmakta idler. Bir kalenin neferâtı muntazam ve kâfi derecede ücret almadıkları zaman, köylü ve kasabalıya baş vururlardı; tâbiî, hududun öte tarafı olursa, daha zararsızdı. Muhalif kıt'alar düşman arâzisinde

¹ „Che in italiano vuol dire Cattiva Villa et li huomini di essa non fanno torto al suo cognome“.

² Tomic, *göst. yer.*, s. 28 v. dd., nr. III.

³ „Jossiza, luogo solito di duelli“.

⁴ Tomic, *göst. yer.*, s. 30 v. dd., B, nr. VI, VII, VIII „... mando davanti V.S Illma il mio figliulo Mehmed Aga in compagnia del nostro Cancelliere Nicolo Cuvegla per reverila a nome mio e pregare per il Capitano Vincenzo Buiovich da me appreso per figliulo di non travargliarlo per causa d'essersi battuto meco“.

⁵ Krş. msl. Ali Paşanın Erzherzog Ernst'e, Ofen 2 haziran 1582 tarihli mektubu: Hans Jensen, *Ungarische Literaturdenkmäler aus der Türkenzeit* (Festschrift für Georg Jakob), Leipzig, 1923, s. 100 v. d., nr. 209.

plânlı baskınlar ve soygunculuklar tanzim ederlerdi. Lâkin rakipler de artık kurnazlaşmış olduklarından, bâzen durak yerlerinden 4—500 km. mesâfeye kadar varan geniş bir sâha üzerinde sevk edilmesi lâzım gelen baskınlar, muvaffakiyetle neticelendirilmeleri için, ustalık ve şimşek çabukluğu ile yapılmalı idi. Hududun bu ve öte tarafındaki memleketler fakirdiler ve bu şerâit tahtında mütemâdiyen fakirleşmekte idiler. Para ve kıymetli eşya kalelerde saklanmıştı; böylece hayvanât, trampa yahut fidiye i necat ile serbest bırakılan esirlerle iktifâ ettiler. Her iki taraf da yekdiğerini hücumla, bilhassa insan kaçırma işine başlamış olmakla, itham ediyorlardı. Fakat mümessillerin beraberce müzakere ettikleri ve hudut sulhunun emniyeti için tedbirler kararlaştırdıkları sırada, bu çete harpleri ancak bir kaç zaman için zayıfladı.¹

Hudut hizmetlerine dâhil olan her kes bunu fakirlikten veya mâce-raperestlikten, fakat her hâlde ganimet ümidi ile yapmakta idi.

Evliya'nın söylediği gibi „hudut muhafızları, kapudan askeri, martolosân, çeteciyan, peturaciyan, çeteye gidip baş ve dil getirmeğe memurdular“ (bk. ilave, nr. 33 v.d.); buna yağmacılık da ilâve edilmelidir. Tenha palankalarda hizmet gören askerler fakir ve perişan olduklarına göre, yağmacı hudut muhafızları ile yalnız yağmacı, yâni eşkiya, arasındaki fark o kadar azdır. Askerlik ücreti geciktiği ve gayr-ı muntazam tediye edildiği takdirde, bâzıları mevkilerini terk ederek, haydutlara iltihak etmeği tercih ettiler. Macar martoloslarının sebatsızlıklarından bir kaç defa bahsedilmiştir. Avusturya imparatorluğunda da vaziyet başka türlü değildi.² Orada da aylık ulûfe ve yahut muayyen bir ücret mukabilinde, bâzan kısa bir zaman için, kendilerini ücretli asker olarak magnetların ve asilzâdelerin hizmetine arzeden ve sevimli olmayan disiplinden bıktıkları zaman, „şöyle bir kolaçan etmek“ yahut „türkleri yakalamak“ ve haydut - macera hayatına atılmak için, idarelerine tevdi edilen mevkileri terkederek, haiduklar „freien Burschen“ („başiboş delikanlılar“) kıt'aları vardı.³ Hududun bu tarafı olsun, diğerk tarafı olsun her

¹ Krş. Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, 1606—1645 (Schriften des Palatins Nikolaus Esterházy), Budapest, 1931, s. XXI v.dd.

² Krş. msl. M. Kerkész, *Kulturgeschichtliche Spuren in der Ungarischen Sprache (Ungarische Jahrbücher*, IV, 1924, s. 48—66, bk. s. 58 v.d.).

³ Salamon, *göst. yer.*, s. 296 v.dd.; 1563 tarihli Corpus Juris Hung.'da muhakkak surette hudut hizmeti ile tazvif edilen (Salamon, *göst. yer.*, s. 297) macar haydutları, osmanlılar tarafından yurtlarından sürülmüş, şimale yürümüş ve türklerin macar memâlikine girişleri neticesi gittikçe bir macar karakteri kazanmış bulunan cenubî islav-vallah hayduk kıt'aları olmalıdırlar. Onların Debreczin ve Theiss arasındaki asker şehirleri sahasında, yâni hayduk şehirlerinde (Hayduság) yerleşmeleri, XVII. asrın başlarında Erdel

şey halkın başına patlamakta idi ve onlar için haydutlar, martoloslar ve morlaklar ve uskokiak, isimleri ne olursa olsun, muhtelif adlar altında aynı eşkiya makulesi idiler.

VII. MARTOLOS MESELESİ HAKKINDA TÜRK VE GARP MENBÂLARI

Bu kronolojik tanzim edilmiş menbâlar listesine, tercümelerinden istifâde ettiğim menbâlar da dâhil olmaktadır. Martoloslara âit makaleler hakkında kısaca şunları söyleyim: Ettore Rossi, *İslâm ansiklopedisi*, III 363 v.d. ve ilâve, s. 157 (martolos kelimesi için krş. bir de H. J. Kissling, *ZDMG*, Neue Folge, cd. 17, 1936 s. 570 v.d. ve Rossi'nin cevabı, *göst. yer.*, cd. 93, 1939, s. 305 *A proposito del vocabolo martolos*) birinci derecede garp, bilhassa italyan raporlarından istifade ediyor; buna mukabil G. Jakob'un, tasviri bilhassa Macaristan'ı alâkadar eden vesikaları kullanmaktadır ve Grzegorzewski, kendi ve İhçiyev tarafından neşredilmiş bulgar Makedonya'sı havâlisine âit menbâlardan istifade ediyor. Barbar'ın tasviri, Grzegorzewski ve maalesef neşirlerini hiç görmediğim İhçiyef'in, emseline nâdir tesadüf edilir ihmâlcî ve sathî bir kompilasyonudur. Aynı suretle Hurmuzaki'deki vesikalar, bana ancak Yorga, vasıtası ile mâlumdur.

Ancak bu çalışmamın hitamından sonradır ki, (mart. 1941) Magyaro'rszâgi török kincstari defterek, kiadja a.m.tud. akademia történelmi bizetsâga fordította haszlo'falvi Dr. Velics Antal; bevezetessel elâtta es sajtó alá rendeszte Kammerer Erno, (2 cd., Budepest, 1886—90) isimli eserden istifâde etmek mümkün oldu. Burada neşredilen ve martolosların Macaristan için ehemmiyet derecesini ortaya koyan defterlere istinâden, macar kalelerinde ikamet eden martolosların hakikî sayıları ve ücretleri gösterilmektedir.

Bilâhare istifâde etmek imkânını bulduğum, içinde martoloslardan bahsedilen diğerk vesika ve kayıtlardan birisi, Kupelwieser'in şu zikridir (*Kämpfe Österreichs mit den Osmanen vom Jahre 1526 bis 1537*, Wien

prensleri Boeckay, Gabriel Báthori ve Gabriel Bethlen tarafından yapıldı (krş. Nagy Sándor, *Hayduhadhaz története*, 1928; *Ungarische Jahrbücher*, Berlin ve Leipzig 1928, VIII, s. 231 v.d.); Fekete, *göst. yer.*, s. LII. v.dd., hayduk şehirlerini osmanlılar zamanında yegâne iskân hareketi olarak kaydediyor; hayduklar, Palatin'in kendilerini imparator hesabına kazanmasına kadar, Bâbiâli hizmetinde kaldılar. Fakat Bâbiâli Viyana muhasarasında (1615) haydukları askerlikten tecrit etmek ve macar kıt'alarının yerine alman kıtaları koymak istiyordu; Angyal. David, 1615—iki becsi török bekének titkos pontjai: Emlékkönyv DR. Grf. Klebelsberg Kuno, Budapest 1925; *Ungarische Jahrbücher*, cd. VI, s. 186'dan naklen.

1899, s. 6, not): „(Martolos:) Türk hudutlarından bizim tarafa kaçan ve bilâhare Avusturya harp hizmetlerine giren hristiyan gönüllüler“.

Ayrıca 11 muharrem 1210 (28 temmuz 1795) tarihli bir beratda Trebinje'nin mürettebatından 46 kişiyi ihtiva eden üç cemaat martolos olarak zikredilmiştir.¹

Bu ve 1248 (1832) senesine âit bulgarca tercümesi bulunan bir vesika (*Dokumenti za Bıgarskata İstoriya*, cd. III, Sofija 1940, s. 161, nr. 291) martolos teşkilâtının 1721'den sonra da devam ettiğini gösteriyor.

Martolos kelimesinin inkişâfı için muhtelif lûgatlere bakmak isterdim (msl. Yunan etimolojisi lûgatine); fakat bildiğime göre, bunlar maalesef İstanbul kütüphanelerinde bulunmamaktadırlar. Aynı sebepten dolayı benim için bütün nakilleri kontrol etmek mümkün olmadı. Nakiller hususunda bir veya bir kaç küçük hataya düştü isem bağışlanmaklığıma rica ederim. Prof. Ömer Lütfi Barkan'dan alınan menbâlar * işareti ile gösterilmiştir.

İLÂVELER

1. Aşık Paşa-zâde, *Tarih* (nşr. Friedrich Giese, Leipzig, 1926).

a. s. 9 کفرل دخی پوسی قودل اره‌تون درلردی عثمان غازنک بر مرتلوزی واردی
کدی خبر بلدردیکم بیل دکندوی برده پوسی قودل دیدی.

b. s. 46 برکون سلیمان پاشه دویدی غازیلری متبه اتدی و بر قیج یرار مرتلوزلر
واردی بو کافری جستلدر.

c. s. 117 اول زمانده قوله شاهین روم‌النک بکلر بکسیدی خونداکاره ایدر دولتلو
سلطانم در اول یقو دین مرتلوز مزید قولوکه خلی اش ایدورر ددی بیوررسک بن قولک وازین
مزید بکک انتقامن الین...

d. s. 124 هله بو کلن کافرلر کم کلور انلرک بکلرین کلردر جاسوسله صورک بلک
ددی مرتلوز طوغان کدردر واردی کردی و خبرلرین صورب بلدی کرو کلدی صوردر مرتلوز طوغان
ایتدی...

2. Muhyî ed-din (*Musulmanischer Histori Türkischer Nation*, Hans Lewenclaw, Frankfurt, 1561; krş. Fr. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, s. 62 v.dd., nr. 57).

a. s. 70: „Dagegen hett der Osman sich eben desselben Lists auch betroffen/unnd ein Kundtschaffter aus seinen Leuten heimlich abgefertigt; Türcken und Ungarn nennens Martelosen“.

¹ V. Skarić: Trebinje u 18. vijeku, glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XLV., 1933, 29—69, s. 45.

b. s. 338: „Zu dem Ende ist ein Martalos oder Kundschaffter/Dogan genannt/ abgefertigt worden/der hat sich in des Feindes Läger verfüget/ alles besichtigt/hernach widerkommen unnd von dess Feindes gelegenheit solche Relation getan“.

3. Donado da Lezze, *Historia Turchesca* (nşr. Dr. I. Ursu; Bucareşti, 1910), s. 151:

„Ancora vi sonno christiani simili a' questi Aganzi [= Akıncı], et per esser christiani sono chiamati Martelossi, etiam di questi si trovò adunanza alla guerra del Caraman et di Usuncasan [= Uzun Hasan] di 5 in 6 m., et hanno servito senza soldo come venturieri, et sono gran lodri et crudeli“.

4. Dr. Ciro Truhelka, *Sırp-hırvat dilinde yazılmış İskender Paşa'nın 1486 senesine âit bir vesikası* (Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, 1896, IV, 393 v.d.):

„Bosna beylerbeyi İskender Paşa, bu yazısını görecek her kişiye bildirir ki, padişahın memâliki dâhilinde ve haricinde seyahat edecek custos Fra Angelos'a ettiği müsaade dolayısı ile, hiç bir kimsenin ne bir türk, ne bir gâvur ve ne de bir martolosun ne de sâir bir kişinin ilişmemesini emreder“ (1486 senesi ağustos ayının 20. gününde, sırpça olarak, yazılmış fermanın muhteviyâtı).

5. Sultan Bayezid II, 'in 895 cemaziyelâhırının 20. günlerine (2—10 mayıs 1490) rastlayan bir fermanında, iki ragusalı çocuğun kaçırılması, Türkiye'de satılması, fâillerinin tecziyesi hakkında, Hersek sancak beyine hüküm (bk. F. Kraelitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der 2. Hälfte des 15. Jahrhunderts*, SBAK, Wien, Phil. Kl., c. 197, 3. Abhandlung, Wien, 1921, s. 87 v.d., nr. 18):
اول ایشی ایدنلر مارتلوزدن و عمللردن و غیرندن هر کم اسه بولوب حقندن کلاسیز

6. C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au Moyen Age*, 9 cilt (Paris, 1880—1890).

a. cd. VII, s. 73, nr. CXL1: 1503, 16 Septembris.

„Sapientes Terrefirme. Ha più volte el magnifico conte Xarcho fatta oblatione alla Signoria nostra de uno suo castello posto sopra el fiume de Cetina contiguo al confin nostro, el qual quanto el sia ad proposito che Martalosi non vegino a dannificar el contado nostro de Spalato per vera experentia se cognosce, et per chè per beneficio del stato nostro et securtà de quel contado, non è de spregiar tal oblatione“.

b. cd. VII, s. 83, nr. CLVIII: 1506, 23 Februarii.

„Sapientes Consilii, Terrefirme, Ordinum. Questo consiglio ha inteso le quotidiane incursion che se fanno nel nostro territorio de Sibinico da Turchi et Martolosi, in modo che quelli subditi nostri nnn se posendo defender per non haver a sufficientia Stradioti, romagnano disfatti.“

c. cd. VII, s. 122, nr. CCXXI: 1519, 8 Aprilis.

„Unde essendo peculiar instituto del stato nostro premiar quelli che valorasamento si esponeno ad ogni pericoli per beneficio delle cose nostre, siccome etiam li preteriti giorni li capi predicti [Zorzi Renesi et Pietro Chielmi, capi de' Stratioti, l'uno di Spalato, l'altro di Sibinico] hanno fatte in Dalmatia contro Turchi et Martelosi secondo che per lettere di quelli recctori nostri si ha inteso“.

7. *l Diarii di Marino Sanuto, (Venezia, 1893).*

a. cd. 36 s. 270 v.d.: „Sumario di una lettera di Zara scritta per Antonio Mataphari, data a di 26 April 1524, drizata a suo fradello Alvixe Mataphari orator di la comunita di Zara a la Signoria nostra.

„Et Piero Vadelich nostro fameo fece scontro di lanza con Sbolavich lo quale era locotenento da Damian Clochosich, uno valentissimo homo et gran marteloso, e da valente homo l'aquistò et aquistato che l'have li tageò la testa“.

b. cd. 37 (Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III, 52, not c'den naklen)

„Turchi e Martolosi di Scardano e quelli lochi circumvicini da circha 400 sono andati assaltar Scusa, lucho del Conte Zuane Carlovich, et l'hanno tolto, e sacheziato e menato via anime 308 e preso molti nobili fra i quali due Perosichi“.

8. *Sathas, göst. yer.*

a. cd. VII, s. 131, nr. CCXXXIX: 1524, 23 Maii.

„Consilarii, capita XL, sapientes Consilii et Terrefirme. Fu cresciuto per questo consiglio li zorni preteriti ducato uno de piui per paga a Dimitri Perlestino banderaro del strenuo Piero Chelmi capo de Strathioti per la valorosità sua dimostrata contro Martelossi tagliati a pezzi nel loco de Caocesta“.

b. cd. VII, s. 131 v.d., nr. CCXL: 1524, 24 Maii.

„Consilarii, capita XL, sapientes Consilii, Terrefirme et Ordinum. Havendosi inteso per lettere del conte et capitaneo nostro de Sebenico

la valorosità et optimi portamenti del strenuo Piero Chelmi capo de Stratioti, fiol del spettabil cavalier D. Conde Chelmi meretissimo del stato nostro, contra bon numero de' Martelossi, quali fatta grande preda de animali et homini nel loco nostro de Caocesta se n'andavano, ma incontrati dal sopraditti Piero Chelmi et sua compagnia furono alle mano, dove che bon numero de essi Martelossi furono ammazzati et il resto fugati dalli ditti nostri Strothiotti“.

e. cd. VII, s. 139., nr. CCLII: 1526, 24 Julii.

„Capita XL, sapientes Consilii, Ordinum, Terrefirme, Consilarii. Quali siano stati li valorosi portamenti et fedelissime operation fatte per il qu. fedelissimo della Signoria nostra Geta Renesi cavalier capo dei Stratioti, et per il strenuo et fedelissimo Zorzi Renesi, suo figliuolo, etiam lui capo nostro de stratioti, et in Levante et in Italia, dove si sono ritrovati, a cadaune dove essere noto, imperocchè in qualunque tempo et occorentie mai sono mancati da operarsi strenua, fidelissima et valorosamente, et massime ritrovandosi detto Zorzi alla custodia de Spalato gagliardemente reprimendo Martelossi et altri che invadevano quel territorio nostro, con grande honor della Signoria nostra, contento et satisfattion de quelli sudditi, ammazzando prendendo et scacciando quelli, cum recuperation de bottini assai si de anime, come de animali che haveano fatto“.

d. cd. VII, s. 140., nr. CCLV: 1529, 2 Octobris.

„Consilarii, capita XL, sapientes Consilii et Terrefirme. Serve già più anni la Signoria nostra per capo de' Stratioti alla custodia de Trau il strenuo Ector Renessi, nel qual contado ha fatto piu fiata de notabile et valorose operationi contro Martelossi in difensione de quelli subditi nostri“.

e. cd. VIII, d. 406 v.d.: 1545, 24 Septembris.

„Consilarii, capita XL, sapientes Consilii, Terrefirme, Ordinum. concessogli per il nob. nostro Domenego Diedo essendo provediter generale in Dalmatia et porincipalmente d'haver preso valorosamente un Marco Levichiechich Marteloso, homo di seguito, che faceva molti danni in quella provincia a nostri sudditi, come consta per sue patente di 24. Aprile 1554“.

f. cd. VIII, s. 436: 1547, 15 Martii.

„Sapientes Consilii, Terrefirme et Ordinum. Li boni portamenti fatti in ogni tempo per il strenuo Theodoro Clada di le fattioni per lui ultimamente fatte si contra Martelossi come contra Uscochi dievo mover la Signoria nostra a d' usarli dalla munificentia sue“.

9. Zaralı Vespasian Kral Ferdinand I. a, Gabella, 25. X. 1533 tarihli mektubu: „Sacratissimo et Potentissimo Re Signor mio Clementissimo.... Et per satisfar ala fidelta mia notificho humilmente ala Sacra Maesta Vostra che io ho de certo in Dalmatia a Zara et altri lochi inteso che Pietro Chrusich Capitanio de Chlissa a rota la Pace con turchi et manda li soi homeni a robarli et depredarli nel paese loro et a preso vno Voiuodo de turchi ouero Capitanio de Martolossi nominato Nicola Bedeeüich, il quale continuamente questi preteriti Anni innante la pace ha crudelissimamente depredato et desertato li confini dela Sacra Maesta Vostra in Chrouatia et intorno Segnia et Fiume: horo e capitato nele mano del ditto Pietro Chrusich en lo tiene captiuo a Chlissa.“ Aton von Gévay, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert, G-sandschaft König Ferdinand I. an Sultan Suleiman I. 1534* (Wien, 1839), s. 79 v.d., nr. IV.

*10. *Kanunnâme-i reaya-ı Budin ve livâ-i Estergon ve livâ-i Novi-grad* (Kanunî Süleyman devri); krş. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı imparatorluğunda XV. ve XVI. asırlarda Türkiye’de ziraî ekonominin hukukî ve mâlî esasları* (basılmaktadır):

„Ve müslümanlardan resm-i ’arûsiye bîveden otuz bâkireden almış akçe ve martolos taifesinin bîvesinden on beş ve bâkiresinden 30 alın.“

*11. *Kanun-i hukuk ve rûsûm-i livâ-i Serem* (Kanunî Süleyman devri); krş. Ömer Lütfi Barkan, *göst. yer.*, s. 311:

„Ve livâ-i mezburda elli nefer kara martolos olub mezkûrlar mali mîri cem’inde edâ-ı hidmet idüb ve livâ-i merkume müte’alılık Furuşka ve kaza-ı Nemçe dağlarında ve gayrı mahallerde zuhur iden haramî ve sayır ehl-i fesad ele getürmeğe meciddü sâ’i oldukları hizmetlerinin mu kabelesinde ellerinde olan bastinelerile mu’âf ve müsellemler olmuşlardır diyü defter-i atikde mukayyed olmağın mezbûrların ahvâli pâye-i serîr-i elâya arzolandukda on neferi müedda kalub sefer-i zaferrehber vâki oldukça gemiye girüb gemi hizmetin itmek üzere mukarrer kılınmak ferman buyrulmağın mezkûrûn elli nefer emr-i âli kadar muktezasınca defter-i cedid-i hakkanîde ber karar-ı sabık mu’âfiyet üzere martolos kaydolundular.“

12. *Sancak Vidin Bana nevâhisinde martolosların tâyini* (Kanunî Süleyman devri):

„Mukaddem senelerde, bilhassa ilk baharda düşman memleketlerinden gelme eşkiyalar, çapulcular Tuna’yı geçtikleri ve tabaayı gâret

ve yağma ile rahatsız ettikleri için, Bana havâlisinde 26 yeniçeri oğlanı martolos namı ile hudut bekçiliğine tâyin edilip, bütün tekâlif, avâriz, kürekçilik ve nusuldan mu’af tutularak, ferman-ı humâyunla kendilerine bu avâtıfın verildiği tasdik edilmişti. Bu hudut bekçileri, dönüme göre, 4 akçe dönüm resmi ile yazıldılar.

13. *Çerna Reka nevâhisinde martolosların tâyini*:

„Küffâr, alelumûm ilk baharda Tuna’yı geçerler ve beri sahilde Tuçania dağına tahassun ederek, köyleri yağma eder ve esirleri götürürler; bu yüzden, kısmen dağı, kısmen devletin vergi memurlarını himâye etmek üzere, martolos nâmı altında, emr-i humâyun ile bütün tekâlif ve avârizdan muaf olarak 31 kişi hudut bekçisi tâyin edilirdi“ (nr. 12 ve 13 için bk. J. v. Hammer, *Des Osman ischen Reiches Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, (Wien, 1815), cd. 2, s. 318 v.dd; bu hususta taallük eden bir kanunun muhteviyatını veriyor).

14. Hans Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopol und Kleinasien* (1553 — 1555 nşr. Fr. Babinger, *Studien zur Fuggergeschichte*, 7. cüz, München 1923).

s. 6: „Alda (Yagodina mintakasında) vber ein berg vnd waldt zogen, alda wjr am ersten die hutter gehort, die ein drimmel in der hoche schlogen, wan sy lewttte sehen durchzihen. Ist ein warnung, das man sich vor den martoloczen soll fursehen.“

s. 252, İstanbul yolu üzerinde Vrata’da esirlere ve bunlar arasında Mohaçlı bir çocuğa rastlıyor: „welche gegentten doch lang der turk ein gezogen vnd die martaloczen nicks dister weniger das volk aus dem lande verstelen.“

s. 266: v.d. „Haben erstlich so verwachsene haiden gehapt und so hoch gras. das man etlich hundert man dorinnen nicht spuren khundt, auch streuche, das wjr mit sorgen der haydoken und martaloczen durchzihen müssen.... Von Laschko (Laskó) an hot sich der turken forcht angefangen von allen seyten das die heydokhen und und ander martaloczen ader haramia hin und wider straiffen, was sy ankhomen erchlagen ader wegfuren. (Ungarn) ist aber sider khonig Ludwigs todt also veroedt und verwachsen, das sich die räuber, martaloczen und hejdokhen im gras, streuchen, gerorich verbergen mugen, dorumb man neben der strossen zw baiden seyten die streuche abgehawen hot.... Dornach Czele darneben fwr gefaren noch ein grosse mejll weiter, vnd vnsichere strossen von wegen der martaloczen und heidoken vnder ein schlos und dorff Czekczy (Szécsi) genant. Im. dorffe seind vngern, im schlosse turken und martaloczen; vnd halten sich im dorffe auch

lautter martaloczen auff. Auch haben die vngerischen pawern alle vom khaiser martalocsen besoldung, rauben und stelen das volkh selbs aus dem lande und verkauffens; das ist ir narung. Das schlos ligt auff einem lamigen berge, ist ein schlechzt stainen haus, daran ein zaun mit lam klaibt, dorinnen hutten und ros stelle, alda sich ir mer raisige vnd martaloczen auffhaltten in der besaczung..... Vnd ist Czekczschi von raisigen und martaloczen besetzt von wegen der haydokhen, ein raubhaus, do niemantz fremdbtz durch mag khommen; die pawrn fahen alles auff.

15. Bk. M. Cevdet, ذیل علی فصل «الاخیه الفتیان ترکیه» فی رحلة ابن بطوطه (İstanbul, 1932), s. 435, nr. 2; tarih: 1567.

16. Budin beylerbeyi Mustafa Paşa'nın Szegedin ve Szolnok'un müceddeden tahriri üzerine, yazdığı (1566—1570) seneleri: „Maaşa istihkakı olup ta almamış lar ile ref'edilen martolosluklara âit 386.000 akçe, bakaya olarak, (Budun) hazinesinde bulunmaktadır.“ (Bu hususta bk. G. Jacob, *Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden*, nşr. Kiel Şarkiyat semineri, cüz I: 15 *Schreiben Mustafas, des grossen Paschas von Ofen*, Kiel, 1919, s. 6 v.d., nr. 3).

17. Sultan Selim II'in Rumeli beylerbeyi ve Dupniça kazası kadısına fermanı için bk. D. İhçiev, *Turskit' dokumenti na Rilskija Monastir*, Sofia, 1910, s. 18, nr. 11. Bulgarca tercemesinin hulâsası:

„Rila manastırı (kaza Dupniça) sâkinlerinden gelen bir istidâda, Mustafa Paşa'nın tesis ettiği vakıfta, defter-i hümâyununda gösterdiği üzere, ağır vergiler vermeğe mecbur tutulmadıkları söylenmektedir; buna rağmen mahalli makamât tarafından onlara şemhâne ve martolos akçeleri yüklenmiştir. Mesele böyle olduğu takdirde muhalif-i kanun hareketin ref'i emredilir.“

18. Rumeli beylerbeyisine 29 zilkade 978 tarihli bir ferman için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kıbrıs fethi ile Lepant (İnebahtı) muharebesi sırasında türk devleti ile Venedik ve mütteliklerinin faaliyetine dâir, bâzı hazine-i evrak kayıtları* (Türkiyat mec. III, 1926—1933, İstanbul, 1935 s. 257—292, nr. 42. s. 287 v.d.).

* 19. Bu iki vesika Başvekâlet arşivinde bulunan 980 tarihli hüküm defterinden Prof. Ömer Lütfi Barkan tarafından, hülâsatan istinsah edilmiş bir kopyadan aynen alınmıştır:

a. آلاجه حصار سنجاغی بکنه حکم که ... دیمکه معروف صعب وسنکستان بر محوف طانگ قربنده واقع اولوب مال پادشاهی ضررته ظهور ایدن حرامیلرک یوللری اولغین معدنه مارتولوس تعیین

بیورلمق امیدنه سابقا عرض اولندقده دربند قریه که ذمی که جماعاً التمش اوج نفر اولور لوسجه و قوچاینه مارتولوسلری اسلوبی اوزره خراجدن و اسپنجدن و عادت اغنام و عشر غلات و رسوم سایرهدن و تکالیف عرفیهدن معاف اولنوب سال سال بسال معدن امینه خانه دن خانیه الیشر آچه و یرمک اوزره ... نام کسنه مارتولوسلره رئیس تعیین اولنوق رجاسنه عرض اولندی دیو بلدرمشلر عرض اولندقده التمش اوج نفر وجه مشروح اوزره هر سنه امینه میری ایچون التمش آچه و یرمک اوزره مارتولوس و مزبور ... رئیس تعیین اولنوق امر شریفم اولمشدر

مفتش باغراد قاضی مولانا مصلح الدین و ناظر مؤمنه حکم یازله که بوندن اول بلغراد b. قاضی اولوب مقاطعات مفتشی و ولایت محرری اولان مولانا بالی حایا درگاه معلامه کندو مهریله بر دفتر کوندرب مذکور دفترک تخنده اولان منهوم امر شریف موجبجه مملکتی ضبط و حراست ایلیوب و یاز کونلرنده باج معدنی حراستیچون یرمکورلره بدل تحریری فرمان اولنان مارتولوسلر استاری افلاق آینی اوزره خانه دن خانیه جزیه و اعشار و عادت آغنامه بدل یوز آلیشر آچه و یرورلر و آخره رعیت قید اولنمیوب کندولر ایله بیله ساکن اولان اوغلاری و قرداشلری ایله معاقلدر رسوملرین باج معدنه امین اولان آلور معدن مزبوره مصارفه صرف ایدر و معدنه صرف اولنمیان آچه لری وجه مشروح اوزره خزانه عامریه تسلیم اولنور و یوز باشیلری خدمتلری مقابله سنده جله تکالیفدن و اعشاردن و رسومدن معاقلدر ...

ا ذی القعدة ۹۸۰ (12. III. 1573)

26. Belgrad kadısına ve Baç' madeni eminine 23 sefer 982 (14. VI. 1572) tarihli ferman için bk. Ahmet Refik, *Anadoluda türk aşiretleri (966—1200)* (İstanbul, 1930), s. 22, nr. 41.

21. Georg Jakob, *Türkisches Hilfsbuch*, (Berlin, 1916) I. Teil, 3. tab, s. 93 v.d., nr. XXVII.

بیورلدی فی ۷ را سنه ۹۸۷ (4. V. 1579)

یوز یره قیوب مروتلو و سعادتلو سلطنام حضرتلرینک خاکپای شریفلرینه عرض بنده بی وجود اولدرکه استوانی بلغراد مرسلرندن ایکنجی اغایه تابع اوچنجی اودهده یومی درت آچه ایله مارتولوس اولان یعقوب بغدادک براتی عنایت اولندقده باباسی اسمی یعقوب یازلیوب سهواً یقیب دیو قید اولنغین براتی اسمنه موافق اولیوب مشوش اولغین یوتلنمیوب علوقه سی داخی و یرلمکن لاکن خدمت لازمه سن ادا ایدوب علوقه سی عنایت اولنماق و براتی تصحیح اولنماق رجاسنه عرض اولندی باقی فرمان سلطنام حضرتلرینکدر

بندلری

قورد

22. G. Jakob, *Deutsche Übersetzungen türkischer Urkunden* (nşr. Şarkiyat semineri, cüz 7, Kiel, 1922, s. 17 v.d., nr. 128 hulâsası):

„Thomas Wuk, Fülele'e bağlı Divény kalesinde martolos olup ta mukaddema esir olduğu ve onun yerine gelen Michal Dragik ise, vazifesinde bulunduğu sıra henüz beratı gelmediği ve mevkiinden nükul ettiği cihetle şimdi 8 rebiülâhir 987'de, müsted'i Sefere İbrahim, ağasının kendisini işe yarar bulması dolayısı ile, bu vazifenin kendisine verilmesini dilemektedir.

Halen Fülele mirlivası Mahmud“

23. Hans Lewenklaw, *Neuwe Chronika Türkischer Nation* (Frankfurt, 1595), s. 110:

„Cosaken, also werden genannt auff den Frontieren und Grenitzen des Königreichs Poln / gegen der Moldaw / Walachey / und Tatarey / welche man sonst in Ungern / Crabaten / und Dalmatien / die Martelosen / Usskocken / und Morlacken heisst“. Krş. bir de s. 227.

24. *Heinrich von Liechtenstein'in Istanbul'a seyahati* (Leuenclaw, göst. yer., s. 528):

„9. X. 1584 Die siebenzehend Tagreyss war ghen Hamandli. Man helt diese Tagreyss für die unsicherist / wegen der Martalosen / oder Strassenräuber. Ist aber uns nichts ungleichs zugestanden“.

25. Murad III. 'in Ofen (Yusuf), Bosna (Ferhad), Temeşvar (Haydar) beğlerbeğlerine züama ve martolosları zaptetmeleri hakkında 992 (1584) senesinden üç fermarı. Hammer, *GOR göst. yer.*, IX, 394, nr. 745—747.

* **25.a** *Kanun-ı eyalet-i Uyvar* (Mehmed III devri):

„Ve Uyvar hududunda müslümanların ve varoşunda tavattun eden martolos (مرتلوس) ve keferenin tasarruflarında olan tarlalarında hasil eyledikleri terekasinden onda bir oşrun alub (اولوب) mirmiran toprak hakkı namı ile ziyade bir nesne taleb olunmaya“ (bk. Ömer Lütfi Barkan, *göst. yer.*, 314).

26. *Beschreibung der Reisen des Georg Lubenau*, (nşr. W. Sahn, Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg in Preussen), 1. cd, Königsberg, 1912, 2. cd. 1930, s. 184, fasıl 25:

„Und seindt diese Piroten, Cursaren und Scoken, auch Uscoken, in Polen Cosaken, in Ungern Martelosen oder Morlaken genannt.“ (1588)

27. Georg Jakob, *Türkisches Hilfsbuch*, I. kısım, 3. tab, Berlin 1916, s. 88 v.d., nr. XXIV.

سنکه کوپری امینی موشی یہودی سن تذکرہ واریجق معلوم اولاکہ پشتہ مارتولوسلرندن اولکی آغاده ایکنجی یوزلیکده دردنجی اولان بر اوده اولان کوت مومچین نام مارتولوس یومی بش آغیه متصرف اولوب سنه ۹۹۹ محرمی غره سندن کیرو سنه مزبورہ جمادی الاخری غایتہ کانجه آلتی آیلق علوفسی کہ اون سکز یجق غروش ایدر مقاطعله محصولندن ویروب اشبو تذکره حفظ ایله سن و حین محاسبتده کتوروب دینکی محوی اندوره سن شیلہ بله سن تحریراً فی اواخر شهر محرم الحرام سنه الف. (8. - 17. XI. 1591) بمقام بدون المروسه

28. Naima, *Tarih*, cd. I, (İstanbul, 1280, tarih: 1000 h. = 1592/93 m.), s. 90:

شعبان آخرنده بر مقدار کافر عسکری واج اوزرنه دوشوب نیجه کسنه بی شهید ایلدیلر قرق الی یرار آتلو ومارتلوز عوزتلرین و اوغلانلرین سوار ایدوب سوروب کوتردیلر.

29. *Allgemeine Weltbeschreibung Joannis Boteri*, almanca tercümesi, München, 1612, 77:

„Die Chimariotter leben meistens vom rauben und stelen. . . . Aus ihnen seind herkommen die Aidoner, Uskoken, Martec loser und Morlacher welche sich nur mit deme ernehren, was sie in den Albanischen, Sclavonischen und Bossnischen Bergen räuben und stehlen“.

30. Laz. Soranzo, *Von Zustand, Macht und Gewalt, auch andern verborgenen heimlichen Sachen des Ottomanischen Türckischen Reiches*. italyancadan Magdeburgk 1601, Miiij:

„Unter den Uscocken seind viele Murlocchi / dass seind die so aus der Venediger oder anderer Welschen Herrn gebiete vorreisen oder banniert: Diese bannierte Leute leidet der Türcke in seinem Gebiete nicht. Etlzliche haben sich äusserster armuth wegen zu ihnen geschlagen: so haben sie auch in ihrer Gesellschaft die Martelosen die da Kundschaffter und Strassenreuber des orts seind wie der Nam Martellos anzeigen, denn es ist nicht eine art einer Nation sondern gleichsam eine Hantierung: Murlachi werden alle Christen genant.“

31. Budin beęlerbeęi Musadan Palatin Nikolaus Esterházy'ye 27. rebiülevvel 1402 (12. X. 1632) tarihinde gönderilen mektup: Ludwig Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy, 1609—1645*, Budapest, 1932, s. 99, v. d. d., nr. 29:

و مقدا اسکی بدون یاننده آنان ایکی نفر چویان و شه دن بر مارتولوسک عورتی خلاص اولته لردن اوتری سفارش ایئش ایدک خلاص ایتدررسز دیو اعلام ایلکزلہ اکر خلاص اولندی بو جانبہ کلدیکلرین استماع ایدرسک سز دوستمزدن صلح وصلاحک ایو نشانلری ظهور ایدوب...

32. Ricaut, *Istoria dello stato presente dell' imperio Ottomano*, Venezia 1678. (İngilizce nşr. London 1666).

S. 250 (Buda'daki garnizonda bulunuyorlar): „li martoloi, che sono come fanti, trecento“.

33. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*,

cilt. V (İstanbul, 13/14/15)

- a. s. 389 (1660) قلعہ طمشوار : مارتولوس اغاسی
- b. s. 399 (1660) ستایش قلعہ لپوہ : آندن طشرہ مارتولوسان اغاسی بکر مارتولوس قیوسی
- c. s. 402 (1660) رادنا پلنقہسی : دزدار ایله یکریمی عدد مارتولوس نفراتی واردر
- d. s. 406 (1660) قلعہ یانوود : مارتولوس اغاسی
- cilt VI (İstanbul, 1318).
- e. s. 255 (1663 - 1664) قلعہ پشتہ : مارتولوسان اغاسی
- f. s. 261 (1663—1664) استرعون قلعہسی : مارتولوسان اغاسی
- قیودان عسکری ، مارتولوسان ، چتہجیان ، پتورہجیان چتہیہ کیدوب باش و دل کتیرمکہ مأموردردر.
- g. s. 527 (1663—1664) قلعہ قنیزہ : مارتولوس اغاسی
- cilt VII (İstanbul, 1928)
- h. s. 46 (1664—1665) قلعہ قوشوار : مارتولوسان اغاسی
- i. s. 163 (1664—1665) قلعہ اکری : مارتولوسان نفراتی
- و بو مارتولوس قیوسی اکرہنک باطی طرفتہ ناظر برمتین ایکی فات (1664—1665) s. 171
- قیودر بو دخی اصما جسری باب قویلردر و بو سمتده جمہ کفرہلر ساکن اولوب غایت معموردر
- و جمہ مارتولوسان کفرہلریدرکم وظیفہ معینہلی قلعہ نفراتلریدر
- k. s. 186 (1664—1665) قلعہ فلک : نصفہ عساکر اسلام کبروب نصفہ خطوان
- قلہ مزک مارتولوسان کفرہلری کروب ضبط ایدوب قلعہ نفراتلری اولدیلر
- l. s. 370 (1664—1665) قلعہ چناد : مارتولوسان اغاسی
- m. s. 392 (1664—1665) قلعہ وراط : مارتولوس اغاسی
- n. s. 445 (1664—1665) قلعہ ارش اووا : مارتولوسان اغاسی
- cilt VIII (İstanbul, 1928)
- o. s. 146 (1667—1668) سلانیک : مارتولوسان اغاسی
- p. s. 189 (1667—1668) قلعہ الاصونیه : اما دزداری وقلہ نفراتلری یوقدر لکن اوج

یوز عدد مارتولوسان (مارتولوس) اغاری واردرکم جمہ مارتولوسانلری آینده ورونده کانلری کتورب کتیرلر

قلعہ یکیشهر: لکن ایکی یوز نفر مارتولوس اغاسی وارکم شهری (1667—1668) r. s. 193

هر کیجه محافظه ایدوب شهر اطرافنده اولان... عدد قیولی سد ایدرلر پر سلاح باندور عسکریدر

- s. s. 381 (1667—1668) قلعہ حایہ : مارتولوسان اغاسی
- t. s. 736 (1670—1671) قلعہ اوخری : مارتولوسان اغاسی
- قلعہ اوستورویجه : اما ایچ ایل اولماق ایله قلعہسی حرابه یوز (1670—1671) u. s. 755
- دوتوب دزداری و نفراتلری یوقدر لکن بلغار مارتولوس کفره نفرلری واردر

34. Jan Grzegorzewski, *Z szczyłłatów rumelijskich epoki wyprawy wiedeńskiej, Akta Tureckie* (Tekst Turecki i Polski. Archiwum Naukowe Dział, 1, cd. VI, Zeszyt 1, Lwow. 1912). Türkçe kısım.

a. s. 10, v. d., nr. 6

مفاخر القضاة والحکام معادن الفضائل والكلام بلغراتدن اهتانه وارنجیه یول اوزرنده وقع اولان قاضیلر زیدت فضلهم و مفاخر الامائل والاقران ذکر اولنان قضاالرده واقع کتخدایرلی و یکچیری سردارلری و پلنقه اغاری و دزدارلری و اعیان ولایت و ایش ارلری زیده قدرهم تویق رفیع هایون واصل اولیجق معلوم اولاکه بلغراتدن اهتانه وارنجیه بهض یرلرده و قیز دربندنده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی ظهور ایلدیکی استماع اولغیله تفتیش وتفحص ایلك ایچون باغچه خاصم بوستانچی اوستلرندن قدوة الامائل والاقران رجب زیده قدره مباشر تعیین ارسال اولغین ایمدی سزکه موی ایسهز مباشر مرقوم معرفتیه ذکر اولنان محللرده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی شرعی تفتیش وتفحص و بولندقلری یرلرده قضا مارتولوسلرینه و پلنقه نفراتی و یولو دخی اله کتورمکده دقت واهتمام ایلملری بابنده فرمان عالیشام صادر اولشد. بیوردمکه حکم شریفله وصول بولدقده بو بابده صادر اولان امرم اوزره عمل ایدوب دخی سزکه موی ایسهز تحت تضا کزده ظهور ایدن حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی مباشر مرقوم معرفتیه شرعه تفتیش وتفحص و اله کتورمکده قضا مارتولوسلری و پلنقه نفراتی و یولو دخی امداد واعانت ایلیوب اعمال و مسامحه دن و بو بهانه ایله خلاف شرع شریف کندی حائده اولنلره تعدی و تجاوزدن بغایت اجتناب ایله سز شویله بیله سز علامت شریفه اعتماد قیله سز تحریراً فی اوائل شهر جمادی اول سنه اربع و تسعین و الف

واصل الینافی رجب سنه ۱۰۹۴

صحرای بلغراد

بیوردی

b. s. 11 v. d., nr. 7

مولانا صوفیه قاضیسی زیدت فضائله تویق رفیع هایون واصل اولیجق معلوم اولاکه خاصه چاقیجی باشی دام مجده اوردوی هایونمه مهرلو تذکره کوندروب قضاء مزبوره تابع فیلیو فیچه نام قریه

تدارك اولتوب اوزرلرینه واريلوب باي وجهكان اله كتورمكه زياده تقيد و اهتام ايدوب عوق و تأخير و اهمال و مساهله سنورمزده دكلدر ديو عذر و بهانه دن و خلاى شرع شريف بر فردة تعدى و تجاوزدن و بو بهانه ايله رعايا فقراسندن جلب مال اولتمقدن بغايت احتراز و اجتناب ايلوب امر شريفك مضمونى منيفى ايله عمل ايليسز شويله بله سن علامت شريفه اعتقاد قله سن.

بيوردى صحرا

و اواسط جمادى الاخر سنه ۱۰۹۴

بلغراد

و صل الينا فى ۵ رجب سنه ۱۰۹۴

35. Râşid, *Tarih*, 2. tab., IV, 72 (1127—1715):

(آمدن اسارای و نديک از طرف سرمازلوس)

مازلتوس باشيلق خدمتياه روم ايلينک براز مدتدن برو بوآنه کلنجه حفظ و حراسته مأمور اولان درگاه عالی قیوجی باشيلغندن باخط همايون متقاعد طولال عثمان اغانک لونداتندن بعضيلرى انابولى حواليسنه واروب جنک ایچون مصادفه و مقاتله ایلدکلری درتیوز مقداری کفره دن اوج نفر ذیل کتوزوب بيک یوز غروش بخشيش احسان اولندی

ساکنلردن پتره و نیقولا و سائرہ قضاء مزبورده ساکن دفتر جدیدہ خاقانیدہ مقید رات شریف ایلہ تعیین اولتمش خاصه چاقر یوہ جیسی اولنر هر سنه حاصل ایلدکلری آستانہ سمدتمہ طغانلری کتوزوب تسایم و چاقر حاصل ایلدکلری سنلرده معناد قدیم اوزره امر شریف ایلہ جمته مأمور اولان طغانچی باشلرینه میری مرده بهالری و پروب مادامکه خدمتلرنده قصورلری اولیه خدمتلری و میری مرده بهالری مقابله سنده جزیه و اسپنچهلری علی الحساب آلتوب عوارض دیوانیه و تکالیف عرفیه و شاقه دن معاف و مسلم اولوب و دفترده مقید چاقیرجیسی اولنلردن جلب کشان و مارتلوس آچمه سنی و نعل بها و قفتان بها آچمه سنی طلبیه رنجیده اولنور دکلر ایکن حالا ذکر اولان تکالیف ایلہ رنجیده ایلدکلردن ماعدا میرمیران و میرلوا آداملری و متسلملری و بووده لری و سائر اهل عرف طائفه سنی طرفلردن اولرینه قونوب مفت و مجاناً یم ویمک و قیون و قوزی و آرپه و صمان و بال و یاغ و سائر مأكولات آلوب زیاده ظلم و تعدی ایتلریله هم طغانچیلق خدمتی وهم میری مرده بها ذکر اولان تکالیف ویرمکه اقتدارلری اولدیغنی بیلدیروب مزبورلر عوارض دیوانیه و تکالیف عرفیه و شاقه طلبیه رنجیده و رمیده ایتدیریله مک باینده امر شریفم ویرمک رجا ایتمکین امدی قانون اوزره عمل اولتمق امر ایدوب بیوردمکه حکم شریفم واردقده خصوص مزبورہ مقید اولوب خلاف شرع شریف کسنه به رنجیده و رمیده ایتدیرمیسز مخصوص مزبور ایچون تکرار شکایت اولتملو ایلیمسز شويله بیله سز علامت شریفه اعتقاد قلاسز تحریراً فی الیوم الثالث شهری جمادى الاول سنه اربع تسعین و الف

بیوردی صحرای

بلغراد

و صل الينا فى الیوم الثالث من جمادى الاخر سنه ۱۰۹۴

c. s. 15, nr. 10

مفاخر القضاة والحکام معادن افضل و الکلام یاغودینه و پراکین و الاجهصار و رسوه و اسفراک و بزرتیک و نیش و ارکوب و سرشنک و شهرکوی قاضیلری زید فضلهم و مفاخر الامائل و الاقران تحت قضا کرده واقع کتخدایرلری و یکیچری سردارلری و پلنقه دزدارلری و قرا ضابطلری و اعیان ولایت و ایش ارلری زید قدرهم تویق رفع همايون واصل اولیجق معلوم اولاکه بوندن اقدم حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی تفحصنده امر شریفله مباشر تعیین اولنان باغچه خاصم بوستانچی اوستهلردن قدوة الامائل و الاقران رجب زید تدره تحت قضا کرده بعض یرلده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی خبر الوب قضا مارتلوسلردن و حصار نفراتندن و یرلودن اوزرینه و ازبلیق ایچون آدم طلب ایلدکده بزم سنورمزده دکلدر ديو اهمال و تکاسلکز سبب ایلہ حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی طغیان بولدوغنی اعلام اولتمغله ایددی او مقوله اشقیای هر قنده خبر آنور ایسه مباشر مزبور معرفتله و معرفت شرعیله مارتلوس و نفرات و یرلودن آدم تدارک اوانوب اوزرلرینه واريلوب باي و جهکان اله کتورمکده زیاده تقيد و اهتام ايدوب عوق تأخير و اهمال و مساهله دن و سنورمز دکلدر ديو عذر و بهانه دن و خلاف شرع شريف بر فردة تعدی و تجاوزدن و بو بهانه ايله رعايا فقراسندن جلب مال اولتمقدن بغايت احتراز و اجتناب ایلکز باینده فرمان عايشانم صادر اولمشدر بیوردمکی وصول بولدقده بو بایدہ صدور اولان فرمان جلیل القدرم موجبجه عمل ایدوب دخی مباشر مرقوم تحت قضا کرده و بعض یرلرده حیدود و قطاع الطريق اشقیاسی خبر الدقده معرفت شرعه مارتلوسلر و نفرات و یرلودن آدم

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, Maarif Vekillığının kararı ile, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde kurulan bir hey'et tarafından neşredilmekte olup, islâm ve türk âleminin coğrafya, etnografya, tarih ve biyografya ile islâm dini, mezhepleri, akîde ve ibadetleri hakkında, ilmî ve objektif mâlûmatı ihtiva eder.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, Leyden'de zamanın tanınmış müsteşrik ve mü-tahassıslarından mürekkep bir hey'et tarafından, almanca, fransızca ve ingilizce, dört büyük cild ve ayrıca bir ciltlik zeyil hâlinde, çıkarılan büyük islâm ansiklopedisi esas tutularak, tercüme, tashih, tâdil ve en son araştırma neticelerine göre, ikmâl edildiği gibi, Türkiye ve türklüğü alâkadar eden bir çok maddeler de, salâhiyetli âlimler tarafından, yeniden yazılmıştır.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, 80 sahifelik cüzler hâlinde neşredilmektedir ve her biri 10 cüz olmak üzere, yeniden ilâve edilecek zeyilleri ile birlikte, tahminen 10 cild tutacaktır.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, Maarif Vekillîği yayın evlerinde ve başlıca kitapçılarda satılır; fiyatı 1 liradır.

ENCYCLOPÉDIE DE L'ISLAM

publiée

sous le patronage du Ministère de l'Instruction Publique turc
par un Comité de Rédaction choisi parmi les professeurs
de la Faculté des Lettres de l'Université d'Istanbul.

Cet ouvrage a été composé d'après l'Encyclopédie de l'Islam (éditions de Leyde) dont la majeure partie des articles fut révisée, corrigée et mise à jour par le Comité de Rédaction. Les articles concernant la Turquie et les peuples turcs ont été spécialement rédigés par des savants turcs.

Cet ouvrage contient toutes les données récentes de la science moderne concernant l'histoire, la géographie, l'éthnographie des peuples musulmans, ainsi que les renseignements objectifs sur la théologie, les sectes, les rites et la jurisprudence de l'Islam.

Cet ouvrage se composera probablement de 10 grands volumes y compris les volumes supplémentaires, chaque volume comprenant 10 fascicules. Les suppléments contiendront tous les articles qui ne figurent pas dans les volumes de l'édition originale.

Le prix de chaque fascicule est fixé à 1 livre turque. Les fascicules sont en vente dans toutes les librairies du pays.

TAHRİR HEY'ETİ: TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ, BAYEZİD, İSTANBUL.

TÜRKİYAT ENSTİTÜSÜ NEŞRİYATI

1. W. Barthold, *Orta Asya türk tarihi*, 1927.
2. H. A. Gibbons, *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu* (trc. Ragıp Hulusî), 1928.
3. W. Barthold, *Uluğ Bey ve zamanı* (trc. Akdes Nimet), 1930.
4. Köprülüzade M. Fuad, *Millî edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-ı türki-i-basit*, 1929.
5. Kilisli Rifat, *Maniler*, 1928.
6. Köprülüzade M. Fuad, *Gevheri*, 1928.
7. " " *Erzurumlu Emrah*, 1929.
8. " " *Pir Sultan Abdal*, 1929.
9. " " *On altıncı asır sonuna kadar türk saz şairleri*, 1930.
10. " " *Kayıkcı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi*, 1930.
11. Pertev Naili, *Köroğlu destanı*, 1930.
12. F. V. Hasluck, *Bektaşılık tetkikleri* (trc. Ragıp Hulusî), 1928.
13. Kilisli Rifat (nşr.), *al-Şevânî'nin al-kullîya li-şabt al-lağat al-turkiya*, 1928.
14. Azîz b. Ardaşîr Astarâbâdî, *Bazm-u razm* (nşr. Kilisli Rifat), 1927.
15. Köprülüzade M. Fuad, *Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les Ordres mystiques musulmans*, 1926.
16. H. A. R. Gibb, *Orta Asya'da arap fütuhâtı* (trc. H. Hakkı), 1930.
17. Max Silberschmidt, *Venedik menbâlarına nazaran şark meselesi* (trc. Köprülüzade A. Cemal), 1930.
18. Ahmed Refik, *Anadoluda türk aşiretleri*, 1930.
19. " " *Osmanlı devrinde Türkiye mâdenleri*, 1931.
20. Abdülbaki, *Melâmilik ve melâmiler*, 1931.
21. Abû Hayyâm, *Kitâb al-idrâk li-lisân al-atrâk* (nşr. ve terc. A. Caferoğlu), 1930.
22. Ahmed Caferoğlu, *Uygur sözlüğü*, I, II ve III, 1934—1938.
23. M. Fuad Köprülü, *Halk edebiyatı ansiklopedisi*, 1935.
24. Ömer Lûtfî Barkan, *Osmanlı imparatorluğunda zirâî ekonominin hukukî ve mâlî esasları* (basılmaktadır).
25. *Türk hukuk ve iktisat tarihi mecm.*, I ve II (müdür: Fuad Köprülü), 1931—1939.
26. *Türkiyat mecm.*, I—VI (müdür: Fuad Köprülü), 1925—1939.
27. *Türkiyat mecm.*, VII—VIII (müdür: R. Rahmeti Arat), 1940—1942.

SISMANOGLIO
MEGARLO

Fiatı 200 kuruş

